

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální patologie a sociologie

**Možnosti preventivního působení pedagogů na děti
v mateřských školách**

Bakalářská práce

Autor: Veronika Machová, DiS.

Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Oponent práce: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Veronika Machová, DiS.
Studium:	P17K0237
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální komunikace v neziskovém sektoru
Název bakalářské práce:	Možnosti preventivního působení pedagogů na děti v mateřských školách
Název bakalářské práce AJ:	The possibility for preventive influence of teachers on children in kindergartens

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Náplň bakalářské práce spočívá ve vymezení prevence, její důležitosti v dětském věku, předškolního zařízení, předškolního věku a jeho specifik. V praktické části pak vyhledání možností preventivního působení pedagogů v mateřských školách, jaké jsou možnosti působení a které z nich se pedagogům nejvíce osvědčují. Použita bude kvalitativní forma výzkumu- rozhovory s učitelkami ve školkách a zpracování vlastního návrhu činností s dětmi k tomuto tématu.

ADAMOVSÁ, M., Děti a hry. Praha: ROTAG, 2004. 35s. ISBN 80-903175-2-9. AUJEZKÁ, A., ŠIRŮČKOVÁ, M. (ed.). Příklady dobré praxe programů školní prevence rizikového chování. Vyd.1. Praha: Klinika adiktologie, 1.lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-91-0. BĚLÍK, V., HOFERKOVÁ, S. Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů. Brno: Tribun EU, 2016, 141s. ISBN 978-80-263-1015-0. BRUCE, T. Předškolní výchova: deset principů moderní pedagogiky a jejich aplikace v praxi. 1.vyd. Praha: Portál, 1996. Výchova dětí od 3 do 8 let. ISBN 80-7178-068-5. ČECH, O., ZVONÍČKOVÁ, N. Možnosti prevence rizikového chování dětí. České Budějovice: Theia-krizové centrum, 2017. 72s. ISBN 978-80-904854-5-7. FULGHUM, R. Všechno, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil v mateřské školce. Vyd.7., rozš. 2. Praha: Argo, 2007. 205s. ISBN 978-80-7203-935-7. HAVLOVÁ, J., HAVLÍNOVÁ, M., VENCÁLKOVÁ, E. (eds.) Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole: aktualizovaný modelový program podpory zdraví (dokument a metodika). 2, přeprac. a dopl.vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-061-5. HOFERKOVÁ, S., KRAUS, B., BĚLÍK, V. Sociální patologie a prevence pro studenty učitelských oborů. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017. 146s. ISBN 978-80-7435-686-5. KOŤÁTKOVÁ, S. Dítě a mateřská škola: co by měli rodiče znát, učitelé respektovat a rozvíjet. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 256s. ISBN 978-80-247-4435-3. OPRAVILOVÁ, E. Předškolní pedagogika. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada), 220 s. ISBN 978-80-247-5107-8. ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049. SZABOVÁ, M. Preventivní a nápravná cvičení: pohybové hry pro děti od 6 do 14 let. Vyd.1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-504-0. VÁGNEROVÁ, M., Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 536 s. ISBN, 978-80-246-2153-1.

Garantující pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Iva Jedličková, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 13.2.2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26. 4. 2020

.....
Veronika Machová

Anotace

MACHOVÁ, Veronika. *Možnosti preventivního působení pedagogů na děti v mateřských školách*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 55 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce „Možnosti preventivního působení pedagogů na děti v mateřských školách“ si klade za cíl zmapovat různé možnosti působení učitelek v prevenci rizikového chování dětí v mateřských školách. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy vztahující se k problematice prevence a dokumentům s ní souvisejících, zejména Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, Školní vzdělávací program a Minimální preventivní program. Pozornost je věnována hlavně rizikům, která jsou odrazem současného stavu rodin a výchově dětí. Dokumenty, které se vztahují k primární prevenci, jsou jasně a srozumitelně popsány, aby byla zřejmá jejich vzájemná propojenost. V práci je uveden i výběr Konkretizovaných očekávaných výstupů, které souvisejí se školní prevencí při vzdělávací činnosti v mateřské škole. Nejsou opomíjena ani další poradenská pracoviště související s prevencí rizikového chování a jejich spolupráce s mateřskou školou.

Použité metody vyhodnocování jsou rozhovory s učitelkami či ředitelkami školek, týkající se prevence na jejich škole a postupů, které nejčastěji používají při preventivním působení. Výsledky mohou být použity pro práci učitelek v mateřských školách.

Klíčová slova: mateřská škola, pedagog, prevence.

Annotation

MACHOVÁ, Veronika. *The possibilities for preventive influence of teachers on children in kindergarten*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020. 55 pp. Bachelor Degree Thesis.

Bachelor Thesis „The possibilities for preventive influence of teachers on children kindergarten” aims to map various roles that kindergarten teachers can play in the prevention of risk behaviours of children in kindergarten. The theoretical part defines the basic terms relating to the issue of prevention and to relevant documents, especially the framework training programme for pre-school education, the school education programme and the minimum prevention programme. I focus on the risks that reflect current situation of the families and the upbringing of children. Documents related to the primary prevention are clearly and comprehensibly described to illustrate their interconnection. The thesis also mentions a selection of expected concrete outputs that are related to school prevention during education in kindergarten. The thesis does not omit other advisory bodies related to the prevention of risk behaviour and their cooperation with the nursery schools.

The applied evaluation methods are interviews with the kindergarten teachers or the directors. The interviews concern the prevention activities in the schools and the most frequent procedures that are being used for prevention influence. The results can be used for the work of the kindergarten teachers.

Keywords: kindergarten, teacher, prevention.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č.13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne 26. 4. 2020

.....

Veronika Machová

Obsah

Úvod	9
1. Dítě v mateřské škole	10
1.1 Rizikové chování dětí	11
1.2 Vliv rodiny na výchovu dítěte v době velkých rizik	13
2. Mateřská škola jako prostor pro bezpečnou výchovu	16
2.1 Prevence.....	17
2.2 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV)	21
2.3 Školní vzdělávací program (ŠVP)	26
2.4 Minimální preventivní program (MPP).....	27
3. Pedagog v mateřské škole.....	29
3.1 Školská poradenská zařízení.....	31
3.2 Spolupráce s mateřskou školou	32
4. Prevence rizikového chování jako téma pro mateřské školy	35
4.1 Cíl a výzkumné otázky	35
4.2 Druh výzkumu a použité metody.....	36
4.3 Výzkumný vzorek	37
4.4 Průběh šetření	38
4.5 Přehled zjištěných dat	39
Závěr.....	52
Seznam zkratk.....	53
Použité prameny čerpání	54

Úvod

Téma bakalářské práce „Možnosti preventivního působení pedagogů na děti v mateřských školách“ jsem si vybrala z důvodu mé pracovní pozice. Pracuji jako učitelka v mateřské škole a problematika prevence mne velmi zajímá, právě i z důvodu, že může být přehlížena a někdy jí není dáván tak velký význam. Většina přednášek a programů se týká spíše škol základních, přitom je známo, že dítě se nejvíce rozvíjí právě v předškolním věku, a tudíž je včasná prevence na místě. V bakalářské práci se pokusím charakterizovat jednotlivé základní pojmy jako je prevence, mateřská škola, pedagog a dítě předškolního věku. Část práce věnuji i dokumentům souvisejícím s prevencí jako je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, Školní vzdělávací program a Minimální preventivní program. Tyto programy jsou velice složité a obsáhlé, často je obtížné se v nich orientovat, a proto jsem zvolila stručný a jednoduchý popis, aby se v nich lépe mohla najít jejich vzájemná provázanost, která je v pedagogickém i preventivním působení tolik potřebná. Část práce je věnována Konkretizovaným očekávaným výstupům, které doplňují dokument Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Z těchto výstupů jsem vybrala nejdůležitější, které bezprostředně souvisejí s prevencí v předškolním věku. Zaměřuji se také na osobnost pedagoga a jeho možnosti preventivního působení a spolupráce s ostatními poradenskými zařízeními jako například pedagogicko-psychologická poradna, speciálně pedagogické centrum nebo středisko výchovné péče.

V praktické části pak mapuji pohledy ředitelky a učitelky mateřských škol na problematiku prevence a zjišťuji, jak funguje prevence v různých školkách a jaké programy znají a využívají, jaké se nejvíce osvědčily, jakými způsoby s nimi pedagogové pracují nebo třeba návrhy na zlepšení preventivního působení v mateřských školách. Zjišťuji, jaké formy rizikového chování se v mateřských školách nejčastěji vyskytují a jakým způsobem je pedagogové řeší. Také se pokusím vyjmenovat možnosti, které může učitel v mateřské škole zajistit a efektivně používat pro správný rozvoj dětí.

Cílem práce je tedy zhodnotit preventivní působení pedagogů v různých mateřských školách, hledat nové způsoby, nápady a řešení v této oblasti, která je čím dál tím víc potřebná.

1. Dítě v mateřské škole

Pojem předškolní věk není podle Matějčka (1996) zcela na místě. Jedná se s jistotou o velmi důležité období života dítěte, které však nemá nic společného se školou. Jedná se hlavně po zdravý vývoj jedince, tomuto období zcela vlastní. Mezi základní potřeby dítěte patří jednoznačně kontakt s vrstevnickou skupinou. Dítě se učí schopnosti spolupráce, socializuje se, řeší konflikty i přátelství, učí se novým věcem. Matějček (1996, s. 48) poukazuje na rozdíl mezi jeslemi a mateřskou školou: „*Jesle jsou zařízením pro dospělé a děti samy by si je nikdy nevymyslely – kdežto mateřská škola je zařízením pro děti a děti by si je vymyslely, i kdyby v dnešní podobě nebyla.*“ Tím jasně poukazuje na potřeby dětí předškolního věku.

Předškolní období je podle Bednářové a kol. (2017) jedno z nejzajímavějších vývojových období člověka. Je to čas neustálé aktivity duševní i tělesné, obrovského zájmu o okolní jevy a doprovázeného otázkou „A proč?“ Tato doba je často nazývána obdobím hry, protože právě hra je dominujícím prvkem. Dítě však potřebuje také řád, rodinné rituály, klidné vedení, stabilní zázemí jak v rodině, tak i v instituci, kterou navštěvuje. Jak popisuje autorka, s předškolním obdobím souvisí vývoj jak po stránce motorické, tak i kognitivní, sociální vývoj, emocionální prožívání a motivačně volní vývoj. Vrstevníky potřebuje předškolní dítě ke svým hrám, učí se měnit role, adekvátně komunikovat, kooperovat. Nejvýznamnějším vztahovým rámcem zůstává rodina, která poskytuje zdroj bezpečí, zázemí, bezvýhradného přijetí. Rodiče poskytují dítěti základní modely chování, jsou oba významnými vztahovými osobami, se kterými dítě vytváří klíčové vazby typu attachment, poskytují sociální oporu a naplňují jeho základní potřeby.

Jedním z důležitých prostředků v prevenci je jednoznačně rituál, který se v mateřských školách hojně používá. Rituálem může být každodenní sesednutí do kroužku, básnička, pozdravení se, popřání pěkného dne kamarádovi, určení data a dne v týdnu. Stejně tak se za preventivní působení považuje mytí rukou před jídlem, po použití toalety, výtvarné výchově atd. Děti prostřednictvím jich dostávají správné návyky. V knize „Děti potřebují rituály“ od Gertrudy Kaufmann-Huberové (1998) najdeme výčet toho, k čemu jsou v tomto věkovém období rituály prospěšné. Jako příklady můžeme uvést v odpoutávání od nejbližších osob, v nacházení nových kontaktních osob, v lepším zvládnutí strachu, přizpůsobování se skupině vrstevníků nebo v rozvoji vnímání reality.

V období předškolního věku se stává významným činitelem sociální faktor – sociální prostředí dítěte. Dítě se dostává do prostředí mimo rodinu, socializuje se do mateřské školy, což je pro něj důležitý mezník v jeho životě. Do popředí se dostává již zmiňovaná vrstevnická skupina, která doplňuje a obohacuje vazby, vzory a normy chování, kterým se dítě naučilo v rodině. Zde mohou vznikat rizika na úrovni vztahů s vrstevníky, ale také s učiteli, jako autoritou. Stejně tak může být rizikovým faktorem nedostatečný kontakt se sociálním okolím. Náplň času dítěte má být hra. Děti si hrají rády a dokáží si hrát jak samy, se svou fantazií, tak i v rámci skupiny. Ve hře se promítá mnoho činností, odrážející každodenní skutečnost. (Čech, Zvoníčková, 2017).

V knize Možnosti prevence rizikového chování dětí (2017) Čech popisuje, jak se děti učí posuzovat dobré a špatné chování pomocí odměn a trestů – dobré chování, za něž následuje odměna, je upevňováno a naopak špatné, které podněcuje trest, zaniká. Rizika nastanou, pokud dítě dostává nejasné odpovědi a hranice mezi dobrým a špatným chováním je nejasná a nestabilní. Potom vzniká prostor pro přebírání negativních nebo patologických vzorců chování, neboť dítě v tomto věku nekriticky přijímá chování rodičů, chce být jako oni. Rodiče jsou pro dítě ideálním vzorem.

Mateřská škola má velký vliv na formování osobnosti jedince. Velmi mnoho dětí tráví v mateřské škole více času než doma s rodinou. Příklad: mateřská škola otevírá v půl sedmé ráno, rodiče v tuto dobu dítě do školky přivedou a zavírá se kolem 16 hodiny, v některých městských mateřských školách dokonce v 17 hodin odpoledne. Jak velkou část tedy tráví dítě s rodinou, než jde spát, si můžeme lehce představit. Zhruba 10 hodin v zařízení oproti 4 hodinám doma. Už jen proto by se zde dítě mělo cítit v pohodě a bezpečí a pedagog by pro to měl udělat maximum, co jen může. Právě z velkého podílu tráveného času v mateřské škole s dítětem, je pedagog schopný mezi prvními zaznamenat určité projevy a výkyvy v chování a zakročit včas proti problémům, které by mohly v budoucnu nastat.

1.1 Rizikové chování dětí

Bělík a Hoferková (2018) považují za rizikové chování takové chování dětí a mládeže, které porušuje sociální normy dané společností a ohrožuje zdraví jedince i okolí a je v současnosti považováno za interdisciplinární problém, který je předmětem zkoumání více vědních oborů. V současné době se v pedagogice a psychologii používá označení rizikové chování či rizikové jevy. Můžeme rozlišovat dvě pojetí: **Rizikové**

chování jako prepatologie a rizikové chování jako nadřazený pojem. V prvním případě se jedná o formy jednání, které vyjadřují nesoulad mezi očekáváním prostředí a možnostmi jedince. Jde tedy o méně závažné jevy. Druhé pojetí chápe rizikové chování jako souhrnné označení pro všechny projevy chování bez rozdílu stupně závažnosti, které představují riziko poškození zdraví jedince či jeho okolí.

V publikaci *Prevence rizikového chování ve školství (2015)* považují rizikové chování za pojem odkazující ke komplexní kategorii chování, jímž se zabývají medicínské a sociální vědní obory, a který obvykle zahrnuje:

-interpersonální agresivní chování (např. násilné chování, šikanu, týrání, rasovou nesnášenlivost a diskriminaci některých skupin, extremismus)

-delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku (např. krádeže, vandalismus, sprejerství)

-rizikové zdravotní návyky (např. pití alkoholu, kouření, užívání drog, ale i nezdravé stravovací návyky, nedostatečnou nebo nadměrnou pohybovou aktivitu)

-sexuální chování (např. předčasné zahájení pohlavního života, promiskuitu, nechráněný pohlavní styk, pohlavní styk s rizikovými partnery, předčasné mateřství a rodičovství)

-rizikové chování ve vztahu k společenským institucím (např. problémové chování ve škole, jako záškoláctví, neplnění školních povinností, nedokončení studia na střední škole)

-prepatologické hráčství

-rizikové sportovní aktivity (např. provozování adrenalinových a extrémních sportů)

Ve výčtu rizikového chování jsem tučně označila ty, které hlavně souvisí s mateřskou školou.

Sociálně patologické jevy a mateřská škola (Polášková, 2019)

V obecné rovině lze říci, že problematika sociálně patologických jevů a prevence šikany ve školách má stále poměrně velké rezervy. Mnoho škol totiž tápe při vypracování krizových plánů a Minimálních preventivních programů. Základním pravidlem pro zpracování jsou metodické pokyny Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Z hlediska mateřských škol se s požadavkem České školní inspekce (ČŠI) na vypracování krizového plánu běžně nesetkáváme. (Krizový plán nesouvisí s krizovým plánem, který zahrnuje oblast bezpečnosti a ochrany zdraví dětí či zaměstnanců školy. Příčinná souvislost je ve výskytu šikany a dalších projevů rizikových forem chování).

V mateřské škole se tedy můžeme setkat jen s požadavkem Minimálního preventivního programu, na jehož základě by měly školy umět přiměřeným způsobem pracovat s problematikou rizikových faktorů a sociálně patologických jevů. Jedná se o oblasti bezpečného chování při pobytu venku, při kontaktu s neznámými osobami, dále o základy zdravého životního stylu, adekvátně zpracovanou problematiku požívání návykových látek, bezpečné chování v online prostoru (například při sledování pohádek a dalších pořadů v online prostředí apod.). V mateřských školách neprobíhalo plošné elektronické zjišťování rizikových jevů. Činnost České školní inspekce probíhala prezenčně, zapojeno bylo 982 mateřských škol. Šikana se vyskytuje již také na úrovni předškolní výchovy a vzdělávání. Nejčastější formou je zde fyzické ubližování v kombinaci se slovními projevy, jako jsou nadávky, ponižování apod.

V roce 2005 vznikl dokument Standardy odborné způsobilosti k poskytování primární prevence užívání návykových látek (od roku 2012 rozšířené na všechny typy rizikového chování). Podle tohoto dokumentu jsou certifikováni poskytovatelé programů školské primární prevence a jejich programy (všeobecné, selektivní a indikované primární prevence). V praxi je tedy možné si na školu zajistit certifikovaný program nebo se alespoň seznámit s kritérii, které má kvalitní program obsahovat. Zcela zásadní v prevenci je práce učitelů s žáky. Posilování sounáležitosti, předcházení takovým situacím, při kterých dochází k nepřijatelným formám chování. Práci třídních učitelů Česká školní inspekce sleduje jako jednu z hlavních oblastí prevence. Čím dříve se děti naučí rozeznávat sociálně patologické jevy a pracovat s nimi, tím je větší šance, že se jim v budoucnu vyhnou.

1.2 Vliv rodiny na výchovu dítěte v době velkých rizik

Mateřská škola tedy zajišťuje výchovu a péči o děti předškolního věku, ovšem nesmí se opomíjet ani rodina, která má na rozvoj dítěte zásadní vliv. Poslední dobou často diskutované téma. Neustále se zrychlující a stresující způsob života lidí, kdy bývají na rodiče kladeny stále větší nároky, jdou na úkor péče o děti. V mnoha případech si rodiče myslí, že tuto úlohu za ně mateřská škola odvede. Michalová (2012) poukazuje na 5 základních znaků současných rodin, které vedou k odlišnostem ve výchově dětí a mohou vyústit v rizikové chování. Prvním je „*Intimizace rodiny*“, chránění soukromí rodinou. Druhý znak je „*Prostor pro rozvoj rodiny*“ (zjednodušeně řečeno volná výchova, kde se předpokládá, že dítě samo pochopí vhodný vzorec chování, přičemž na něj nejsou kladeny

nároky a požadavky a má prostor pro samostatný rozvoj). Třetím znakem je, že *nadosobní pojistky, nadindividuální normy ztrácejí hodnotu* (postoj rodičů vůči škole – př. udělat cokoli, aby se dítě dostalo na výběrovou školu, a poté jejich přecitlivělost na hodnocení výkonu dítěte). Jako čtvrtý znak autorka uvádí *neúplnost rodin*. Jen třetina dětí žije v úplných rodinách. Tradiční rodina dnes ustupuje do pozadí. Dříve byla potřeba spolupráce, dnes je dost lidí ekonomicky nezávislých, neumí řešit konflikty a chtějí se každý po svém realizovat. Nejčastější charakteristiky takových rodin jsou například přetížená, rozvodová, nezralá či nevlastní. Pátý znak je „*Nezralá rodina*“. Jinak řečeno Děti mají děti. V takové rodině nemá dítě dostatek pocitu bezpečí, má menší důvěru k lidem.

V současné době se dle Svobody a Jochmannové (2015) dostávají často do popředí výchovné styly, které prevenci příliš nepomáhají. Standardní výchovné styly – autokratický, demokratický, liberální a styl volné výchovy se dále větví na další styly, které především vycházejí ze stylu liberálního a volné výchovy. Nové větve stylů nenaplnují dítěti dostatečně jednu z nejvýznamnějších sociálních potřeb – potřebu limitu. Limit je prvek, děj, popřípadě proces, který nás ve stejnou chvíli před něčím ochraňuje a zároveň ve stejný moment v něčem brání. Obojí víme a jsme s tím srozuměni. S limitem proto bezprostředně souvisí pocit bezpečí. Dítě, které je vychováváno v bezlimitním stylu neumí respektovat vnější sociální hranice, normy, limity a naopak má tendence ostatním velmi tvrdě limity nasazovat a požadovat je. Tím si kompenzuje nedostatek získaný od svých vychovatelů.

Dalším typem bezlimitní výchovy je vedení dítěte za pomoci sankcí. Jako sankci označujeme jev, proces nebo děj, který má za cíl v něčem bránit. Na rozdíl od limitu nechrání ani nebrání, pouze zabraňuje. V takovém případě dítě může skoro vše, pokud nenarazí na základní pravidla rodiče. Rodič pak zareaguje v silné negativní emoci a dítě potrestá. Buď fyzicky, nebo jiným způsobem. Situace je o to horší, když jednou rodič za stejnou věc dítě potrestá a podruhé ne. Výsledkem je vyšší dráždivost dítěte, prudká reakce i na slabý podnět, a hlavně stejně reagování na podněty od vrstevníků. Běžné jsou i dětské deprese.

Dle autorů Svobody a Jochmannové (2015) je pro práci pedagoga velmi důležité získat informace, jak to v rodině dítěte chodí, aby s ním mohl správně pracovat. Ovšem získat takové informace oficiální cestou je téměř nemožné. Vzniká paradoxní situace – máme možnosti, jak dítěti pomoci, ale kvůli nedostatku informací není pomoc často

možná. Dítě je chápáno jako majetek rodiny a málokterá chápe, že dítě je samostatná bytost, kterou je třeba kvalitně doprovázet a výchovou připravovat na cestu vlastní.

Velmi důležitým činitelem podílejícím se na formování osobnosti dítěte je socializace. Nepochybně rozhodující roli hraje rodina, která ovšem vývojem společnosti dosáhla razantních změn. Jak charakterizuje současnou rodinu profesor Blahoslav Kraus (2014) uvádím níže. Rozlišuje 6 základních ukazatelů, které mohou mít vliv na rizikové chování dětí.

1. **Demografická situace** – úbytek obyvatel, zrychlující se proces stárnutí populace, pozdější uzavírání sňatků, pokles porodnosti. V současnosti je charakter rodiny takový, že ubývá legitimně založených rodin a sílí trend partnerského soužití bez uzavření sňatku. Dítě se často rodí do neúplné rodiny, což je vážný problém z hlediska rozvoje osobnosti, protože tím bývá narušen celý výchovný proces. Chlapci postrádají vzory mužského jednání, je to pro ně rizikový faktor. Absence mužského vzoru však poznamenává i dívky – obtížně si vytvářejí model svého budoucího partnera. Děti vychovávané jen jedním rodičem mají podle mezinárodních srovnávacích studií v průměru horší výsledky ve škole.
2. **Demokratizace rodinného života** – vzrůstající kvalifikace a vzdělanost žen, jejich zrovnoprávnění, posuny v rolích-pokles autority mužů, otců. Demokratizační tendence lze zaznamenat nejen v rovině muž – žena, ale i v rovině rodiče – děti. Současná rodina je partnerštější a tolerantnější než dříve. Ovšem otázkou je, zda taková míra přístupu není někdy dětmi zneužívána a neprojevuje se v tom, že dítě přestává celkově vnímat roli autorit a likviduje zábrany v jednání.
3. **Sociálně ekonomická situace rodin** – sociálně ekonomická situace rodin se mění, projevuje se určitý pokles reálných příjmů a koncentrace větší části domácností v nižších příjmových pásmech, zřetelná diferenciací a též i opak – „zpeněžování dětství“ s neúměrnou výší kapesného v případě movitých rodin. Z hlediska rizikového chování představují hrozbu oba extrémy. Často se vyskytuje snaha dětí vyrovnat se okolím, a to může vést později ke kriminálnímu jednání, v druhém případě mám na vše, zkusím vše (př. drogy, alkohol).
4. **Dezintegrace rodinného života** – ubývá chvil, kdy je rodina pohromadě za účelem sdělit si své zážitky, radosti i starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Pokud děti vycítí absenci pevného zázemí, mohou ho jít hledat jinde – například do nejrůznějších part.

5. **Izolovanost rodin** – současná rodina se jeví jako více uzavřená, izolovaná. Navíc v řadě rodin lze pozorovat, že si manželé vedle rodinného života vytváří ještě jeden vlastní (většinou vázaný na své zájmy) a dětem nezbývá nic jiného než žít také svůj vlastní život.
6. **Životní styl rodin v současnosti** – přibývá návštěv nákupních center jako volnočasové aktivity, materiální hodnoty získávají převahu nad duchovními hodnotami, média ovlivňují volný čas členů rodiny i celkový životní styl.

2. Mateřská škola jako prostor pro bezpečnou výchovu

Pojem mateřská škola jistě každý zná, ale přeci jen bych si dovolila citovat z pedagogického slovníku Průchy, Walterové a Mareše (1998, s. 125-126). Mateřská škola je: „*Předškolní zařízení navazující na výchovu dětí v rodině a v součinnosti s ní zajišťující všestrannou péči dětem zpravidla ve věku od 3 do 6 let*“. Zákon nyní výslovně stanoví, že předškolní vzdělávání se organizuje pro děti ve věku zpravidla od 3 do 6 let, nejdříve však pro děti od dvou let. V současné době je tedy možné mít v mateřské škole již děti dvouleté. Také je třeba zmínit povinné předškolní vzdělávání dětí v posledním roce předškolního vzdělávání, které zavedla novela školského zákona od 1. září 2017. Je povinné pro děti – občany České republiky ve věku 5–6 let bezprostředně předtím, než mají zahájit plnění povinné školní docházky. Tento poslední rok je v mateřských školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí bezúplatný (od 1. září do 31. srpna), a to i v případě odkladu povinné školní docházky, a to opět ve stejném období od 1. září do 31. srpna. (Bednářová a kol., 2017).

Předškolní vzdělávání je institucionálně zajištěno mateřskými školami, lesními mateřskými školami a pro děti s odkladem povinné školní docházky v přípravných třídách základních škol. Úkolem institucionálního předškolního vzdělávání je doplňovat a podporovat rodinnou výchovu a zajistit dítěti prostředí s dostatkem podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Předškolní vzdělávání smysluplně obohacuje denní program dítěte a zajišťuje mu odbornou péči. Čas v mateřské škole má být pro dítě radostný a má být příjemnou zkušeností a zdrojem základů do života a vzdělávání. (MŠMT, 2018, online).

Počet dětí mateřské školy je stanoven na maximálně 24 na jednu učitelku ve třídě. Jsou možné výjimky zřizovatele, a také musí počet klesat, pokud jsou ve třídách i děti mladší tří let a pokud pomoc s péčí o ně není zajištěna chůvou. Pokud se jde ven na vycházku, může jít jedna učitelka s maximálně 20 dětmi. Třídy mohou být seskupeny dle věku – buď jsou v jedné třídě děti podobného věku (homogenní třída) nebo se může jednat o třídy smíšené (heterogenní), kde jsou zastoupeny děti od 2 až do 6 let.

2.1 Prevence

Slovo prevence zná a používá jistě každý, i když třeba pokaždé v jiném pohledu. Prevence souvisí s mnoha obory a je v nich i používána – např. prevence zdraví, prevence kriminality, prevence drogových závislostí atd. V pedagogickém slovníku ji Průcha, Walterová a Mareš (1998, s. 187) popisují jako „*soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům*“. Miovský (2010, s.13) říká, že „*dodnes není zcela zřetelně popsána hranice mezi tím, co považujeme za tzv. školskou prevenci, zdravotnickou prevenci a prevenci kriminality*“. Dle autora se všechny tři vzájemně prolínají. Prevenci popisuje Miovský (2010, s. 24) jako „*jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí, směřujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky.*“

V literatuře se nejčastěji setkáme s obecným členěním prevence na primární, sekundární a terciární. Primární je zaměřena celou populaci, sekundární je zaměřena na jedince, u kterých je zvýšené nebezpečí vzniku rizikového chování a terciární prevence je zaměřena na osoby, které už s určitým negativním problémem mají zkušenost (Bělík, 2012, s. 57).

Dle MŠMT a Strategie prevence rizikového chování na rok 2013–2018 je členění primární prevence na *všeobecnou primární prevenci* (běžná populace), *selektivní primární prevenci* (zaměřuje se na skupiny, kde jsou přítomny rizikové faktory pro vznik nežádoucího chování) a *indikovanou primární prevenci* (zaměřenou na jedince, u kterých se již vyskytlo rizikové chování). MŠMT vymezuje cílové skupiny na primární a další. Mezi primární řadí dle kritéria věku 5 skupin a to: Předškolní věk (3–6 let), Mladší školní věk (6–12 let), Starší školní věk (12–15 let), Mládež (15–18 let) a Mladí dospělí (18–26 let). Mezi další cílové skupiny pak řadí rodiče, veřejnost a pracovníky v primární prevenci rizikového chování. (MŠMT, 2013, online). V minulosti docházelo k různým

dezinterpretacím pojmu primární prevence, a tak nakonec MŠMT rozdělilo primární prevenci na specifickou a nespecifickou formu. Za specifickou primární prevenci považujeme takové aktivity a programy, které jsou úzce zaměřeny právě na některou z rizikových projevů chování. (Miovský, 2010).

V mateřské škole tedy mluvíme hlavně o prevenci primární a nespecifické. Cílem primární prevence je pomocí realizace programů a poskytování dalších navazujících služeb předcházet vlivům rizikového chování dětí, případně takové chování mírnit. Důležité je předání takových informací, díky kterým si děti osvojí takové znalosti, aby se rizikovému způsobu života vyhnuly a aby tyto znalosti byly trvalé i do budoucna. (Čech, Zvoníčková, 2017).

Miovský (2010) poukazuje na důležitost začít s prevencí co nejdříve, právě již v předškolním věku. Již v dětském věku se utvářejí a formují postoje, názory a osobnostní orientace. Jednoznačně se ukazuje, že čím dříve se s prevencí začne, tím je efektivnější. Formy působení musí být samozřejmě přizpůsobeny možnostem a věku dětí, a proto by měl personál mít dostatek zkušeností a odbornou kvalifikaci. Aplikované programy a intervence musí být evaluovány a ověřeny (čím mladší je cílová skupina, tím přísnější by měl být supervizní a intervizní dohled na program).

Možnosti preventivního působení

Pokud se zaměříme na preventivní působení v mateřských školách, má pedagog různé možnosti, jak na děti působit. Nejvíce využívaná prevence je jistě v rámci vzdělávacího programu (cíle RVP PV a ŠVP, rituály, návyky, postoje, hygiena, zdraví a zdravý životní styl, správná výživa, prosociální chování, dopravní výchova, bezpečnost a mnoho dalších). Tato forma působení je prakticky používaná denně při běžných řízených činnostech s ohledem na týdenní témata. V některých částech dle témat více rozvíjena (například při týdenním plánu „Bacily“ se zaměříme více na zdraví, hygienu, probírání aktuálního tématu více, než v běžném dni). Právě propojení RVP PV s ŠVP zajišťuje primární prevenci a programy jsou nastaveny se záměrem splňovat do jednoho celku vše, co je nezbytné pro prevenci a správný vývoj a vzdělání dítěte v mateřské škole. Konkretizované očekávané výstupy, které jsou popsány v kapitole dokumenty, jsou velmi dobrým pomocníkem pedagogům při výchovně-vzdělávací činnosti. Na každou oblast a podoblast RVP PV jsou popsány již konkrétní činnosti a úkony, které by měly děti

zvládnout. Na pedagovi pak je, aby s nimi pracoval a značil si, jaké aktivity a znalosti děti již zvládají, a které je nutné zařadit vícekrát, pro lepší osvojení.

Jako další možnost pedagoga je pozvání odborníků do mateřských škol. Jednak se dají zařídit na pozvání preventisté, kteří se přímo zaměřují na tvorbu preventivních programů pro děti nebo se pozvou odborníci, kteří přímo preventivní programy netvoří, ale ukáží názornou formou např. čištění zubů (dentální hygienisté), zásady první pomoci nebo sem můžeme zařadit divadlo v mateřské škole.

Další formou, avšak bohužel málo využívanou, jsou přednášky pro rodiče dětí, které navštěvují školské zařízení, v našem případě tedy školu mateřskou.

Preventivní programy, projekty

Rozdíl mezi projektem a programem: Program je skupina souvisejících projektů a dalších akcí nebo aktivit (opatření) zaměřených do určité oblasti. Délka trvání programu může být i několik let (5–10), probíhá dlouhodobě. Naproti tomu projekt má kratší dobu trvání – většinou 1 rok, maximálně 3 roky. Projekt je pevně definovaná činnost, směřující k určenému cíli. Preventivní programy mají charakteristické znaky, jimiž jsou: jasně definovaná cílová skupina, časové ohraničení programu a vztah ke konkrétní formě rizikového chování. (Miovský, 2010).

Jako příklad preventivního programu můžeme uvést „Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole“. Dle Miovského (2010, s. 29) se „*za skutečně efektivní preventivní program považuje ten, který prokazatelně pozitivně ovlivní chování cílové skupiny*“, například že kouří tabák méně nebo vůbec a podobně. Musí být ověřitelný a měřitelný pozitivní efekt.

Dalším velmi známým programem je Zdravá 5. Je to unikátní celorepublikový vzdělávací program pro základní i mateřské školy, který je zaměřený na zdravý životní styl, především v oblasti zdravé stravy. Pořádá též školení pedagogických pracovníků v oblasti zdravé stravy a prevenci nadváhy. Program funguje již od roku 2004. Zdravý úsměv je preventivní program určený pro správnou péči o chrup.

Výchovně-vzdělávací působení pedagogů

Jak již bylo zmíněno, preventivní působení se děje v mateřské škole takřka denně, prostřednictvím rituálů, režimu, návyku a usměrňování chování dle vzdělávacího plánu učitelek. Pedagogové v mateřské škole působí na děti denně, v rámci činností, her, stolování, při vycházkách.

Velmi pěkný návod jak na prevenci v mateřské škole či prvních třídách školy základní nabízí Nováková v knize Zdravý způsob života a prevence závislostí (1997). Jedná se o metodiku pro pedagogy, která je rozčleněna do různých bloků dle zaměření např. O zdraví, Hygiena, Výživa, Alkohol, Pohyb a jiné. Z pohledu autorky je včasné působení na děti nutnou záležitostí. Nejlepší čas na zařazení tohoto programu udává pro věk 5–7 let, tedy na poslední rok, kdy do mateřské školy chodí nejvíce dětí. To je v současné době i podloženo povinnou předškolní docházkou – poslední rok v mateřské škole před nástupem do základní školy. Autorka také zmiňuje spolupráci s rodiči, nejlépe přednášky s nimi, a pokud to není možné, tak alespoň seznámení s tématy, která jsou s dětmi probírána.

Jednou z velmi důležitých věcí je schopnost vytvářet výchovně-vzdělávací přípravy v souladu s konkretizovanými očekávanými výstupy. Ideální stav je ten, kdy jsou v průběhu roku do činností promítnuty všechny dovednosti a činnosti, které by děti měly ovládat. Pokud pedagog usoudí, že nejsou dětmi ještě zcela osvojeny, měl by je zařadit znovu, dokud nebudou dosahovat požadované úrovně. V současné době je poměrně velkým problémem, že začínající učitelé nejsou mnohdy řádně zaučeni a musí si cestu hledat sami, což může vést k nesprávnému postupu a neefektivnímu vzdělávacímu procesu.

Přednášky odborníků

Z oblasti prevence můžeme jmenovat nejčastější návštěvy v mateřských školách: hasiči, policie, psycholog z pedagogicko-psychologické poradny, logopedi, dentální hygienisté, lékaři, odborníci na zdravou výživu, odborníci na dopravní výchovu, myslivci a mnoho dalších.

Divadelní představení

Divadlo v mateřské škole bych zmínila jako jednu z forem, která je pro děti nejzábavnější, a proto dochází efektivněji k osvojení poznatků. Dnes existuje mnoho divadelních seskupení pro děti, které je zábavnou formou vtáhnou do děje, děti při představení spolupracují, odpovídají a velmi dobře si zapamatují, jak se postavy ve hře chovaly. Pokud se chovaly špatně, co se jim přihodilo, co následovalo atd.

Problematické přístupy ke školní prevenci

Dle Jedličky a kol. (2015) se často teorie odklání od praxe – na všech úrovních prevence rizikového chování se setkáváme s jejím podceňováním, a to od nejvyšší politické reprezentace přes krajskou až po místní správu a samosprávu. Je zarážející, kolik politiků sází jen na negativní prevenci ze strany policie, ač již o podporu zdravého životního stylu a opravdovou ochranu dětí před sociálně patologickými jevy mnohdy už ani nejde. Takové příklady často využívají ředitelé škol, kteří nemají důvod se odlišovat od přístupů svých zřizovatelů. Dle autora jsou efektivnější kvalitní nemilitantní metody pracující s individualitou dítěte (certifikované programy v primární prevenci). Potřebné pozitivní prostředí nevybudujeme zastrašováním a podezíráním.

2.2 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV)

V České republice jsou kurikulární dokumenty utvářeny ve dvou úrovních – státní a školní. „*Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách*“ (MŠMT, 2018, online, s. 4).

Všechny tyto dokumenty jsou veřejné, přístupné jak pedagogickým pracovníkům, tak veřejnosti. „*RVP PV určuje společný rámec, který je třeba zachovávat. Je otevřený pro školu, učitele i pro děti, a vytváří tak podmínky k tomu, aby každá škola, resp. pedagogický sbor, jakákoliv odborná pracovní skupina, profesní sdružení či každý jednotlivý učitel mohli – za předpokladu zachování společných pravidel – vytvářet a realizovat svůj vlastní školní vzdělávací program*“ (MŠMT, 2018, online, s. 5).

Vzdělávací obsah je v RVP PV uspořádán do pěti vzdělávacích oblastí: biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a environmentální. Tyto oblasti jsou nazvány: 1. Dítě a jeho tělo 2. Dítě a jeho psychika 3. Dítě a ten druhý 4. Dítě a společnost 5. Dítě a svět (MŠMT, 2018, online, s. 14).

Konkretizované očekávané výstupy

Konkretizované očekávané výstupy doplňují Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV). Upřesňují požadavky na jednotlivé očekávané výstupy v podobě činností a příležitostí, aby bylo jasné, co má dítě na konci předškolního vzdělávání dokázat. S pomocí těchto výstupů si pedagogové stanoví cílenou vzdělávací nabídku, která je pro naplňování očekávaných výstupů smysluplná a účelná. Výstupy jsou kódovány pro snadnější orientaci dle vzdělávacích oblastí: 5.1 Dítě a jeho tělo, 5.2 Dítě a jeho psychika, 5.3 Dítě a ten druhý, 5.4 Dítě a společnost, 5.5 Dítě a svět. Očekávané výstupy jsou stejné jako v Rámcovém vzdělávacím programu předškolního vzdělávání a Konkretizované výstupy jsou již příklady konkrétních aktivit a činností, které slouží pro lepší orientaci, uchopení tématu a příprav pedagogů k vzdělávací činnosti. (MŠMT, 2012, online).

Výběr konkretizovaných výstupů bezprostředně souvisejících s prevencí v mateřské škole

5.1 Dítě a jeho tělo (oblast biologická)

Podoblast: Sebeobsluha

- pečovat o osobní hygienu, samostatně zvládat pravidelné běžné denní úkony (např. používat toaletní papír, mýt si a utírat ruce, umět používat kapesník)

Podoblast: Zdraví a bezpečí

- znát základní zásady zdravého životního stylu (např. pozitivní účinky pohybu a sportu, hygieny, zdravé výživy, činnosti a odpočinku, pohybu v přírodě, otužování) a o faktorech poškozujících zdraví člověka včetně návykových látek
- uvědomovat si, co je nebezpečné
- projevovat bezpečný odstup vůči cizím osobám
- chovat se přiměřeně a bezpečně ve známém prostředí (např. ve školním prostředí, na hřišti, na veřejnosti, v přírodě)
- znát a dodržovat základní pravidla chování na chodníku a na ulici (dávat pozor při přecházení, rozumět světelné signalizaci)

- vědět, jak se vyhnout nebezpečí (být opatrné, obezřetné, kam se v případě potřeby obrátit o pomoc, koho přivolat)
- bránit se projevům násilí

5.2 Dítě a jeho psychika (oblast psychologická)

Podoblast: Výslovnost, gramatická správnost řeči, porozumění, vyjadřování, dorozumívání

- znát většinu slov a výrazů běžně používaných v prostředí dítěte (např. sdělit svoje jméno a příjmení, adresu, jména rodičů, sourozenců, kamarádů, učitelek)

Podoblast: Vnímání

- správně reagovat na světelné a akustické signály

Podoblast: Pozornost, soustředěnost, paměť

- uposlechnout pokynu dospělého a řídit se jím

Podoblast: Poznávací schopnosti

- navrhnout další varianty řešení (co by se stalo, kdyby...)
- improvizovat a hledat nová řešení

Podoblast: Rozlišování obrazných a grafických symbolů, grafické vyjadřování

- pochopit význam piktogramu (např. pravidla chování ve skupině, v hromadném dopravním prostředku, znát význam elementárních dopravních značek a označení nebezpečí (elektrina, zákaz rozdělování ohně, koupání, skákání do vody atd.)

Podoblast: Sebepojetí, city a vůle

- respektovat a přijímat přirozenou autoritu dospělých
- uvědomovat si, že fungování skupiny je postaveno na pravidlech soužití, podílet se na nich a respektovat je
- umět se rozhodovat o svých činnostech
- umět kooperovat, dohodnout se s ostatními
- nebát se požádat o pomoc, radu

Podoblast: Sebeovládání a přizpůsobivost

- reagovat přiměřeně dané situaci (odmítat agresi, přijímat vzor společenského chování, umět se podřídit)

- odhadnout, na co stačí, uvědomit si, co mu nejde, co je pro ně obtížné
- přijímat drobný neúspěch, umět přijmout sdělení o případných dílčích nedostacích, být schopné se z něho poučit
- umět se přizpůsobit změnám

Podoblast: Vůle, vytrvalost, city a jejich projevy

- přiměřeně reagovat ve známých situacích, umět se zklidnit, ovládnout se, potlačit projevy agrese
- projevovat se citově k živým bytostem, přírodě i věcem, pomáhat druhým (např. kamarádům, mladším, slabším aj.)
- rozhodovat sám o sobě (o svém chování)

5.3 Dítě a ten druhý (oblast interpersonální)

Podoblast: Komunikace s dospělým

- spolupracovat s dospělým
- respektovat dospělého, komunikovat s ním vhodným způsobem (s ohledem na situaci a podmínky)
- obracet se na dospělého o pomoc, radu atd.
- rozlišovat vhodnost oslovování i tykání a vykání

Podoblast: Komunikace s dětmi, spolupráce při činnostech

- chápat a respektovat názory jiného dítěte, domlouvat se, vyjednávat

Podoblast: Sociabilita

- všímat si, co si druhý přeje či potřebuje (např. dělit se s druhým dítětem o hračky, pomůcky, pamlsky, podělit se s jiným dítětem o činnost, počkat si, vystřídat se)
- chápat, že každý je jiný, jinak vypadá, jinak se chová, něco jiného umí či neumí a že je to přirozené
- k mladšímu, slabšímu či postiženému dítěti se chovat citlivě a ohleduplně (neposmívat se mu, pomáhat mu, chránit ho)
- bránit se projevům násilí jiného dítěte (nenechat si ubližovat, nenechat se šidit, bránit se posmívání, ohradit se proti tomu)
- uvědomit si vztahy mezi lidmi (kamarádství, přátelství, vztahy mezi pohlavími, úcta ke stáří)
- spoluvytvářet prostředí pohody

- cítit sounáležitost s ostatními
- nabídnout, pomoc

5.4 Dítě a společnost (oblast sociálně-kulturní)

Podoblast: Společenská pravidla a návyky

- umět ve styku s dětmi i dospělými pozdravit, poprosit, požádat, poděkovat, rozloučit se, vyslechnout sdělení, střídat se v komunikaci
- dodržovat společně dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití v mateřské škole a na veřejnosti
- rozlišovat společensky nežádoucí chování, vnímat co je lež, nespravedlivost, ubližování, lhostejnost, agresivita, vulgarismy

Podoblast: Zařazení do třídy/skupiny

- cítit se plnohodnotným členem skupiny
- projevovat ohleduplnost a zdvořilost ke svým kamarádům i dospělým, vážit si jejich práce a úsilí

Podoblast: Kultura a umění

- v kulturních místech (např. v divadle, galerii, muzeu atd.) respektovat dohodnutá pravidla a nerušit ostatní při vnímání umění

5.5 Dítě a svět (oblast environmentální)

Podoblast: Poznatky, sociální informovanost

- orientovat se ve školním prostředí, vyznat se v blízkém okolí (vědět, kde se co v blízkosti školy nachází, např. obchody, zastávka, hřiště, škola, pošta, policie, lékař, knihovna, hasiči, sportoviště)
- mít poznatky o existenci jiných zemí, národů a kultur (znát typické znaky některých významných národů-přírodní podmínky, oblečení, zvyky, strava, staveb, kde co roste nebo se pěstuje, žijí zvířata apod.)
- chápat základní pravidla chování pro chodce

Podoblast: Adaptabilita ke změnám

- zajímat se, co se v okolí děje, všimnout si změn ve svém okolí (např. v přírodě), proměny, komentovat, přizpůsobit oblečení – rozlišení pocitu chladu a tepla

Podoblast: Vztah k životnímu prostředí

- znát, co je škodlivé a nebezpečné (různé nástrahy a rizika ve spojení s přírodou) i neovlivnitelné-vítr, déšť, záplavy, teplo, sucho, mrazy), co může ohrožovat zdravé životní prostředí
- uvědomovat si, že každý člověk a příroda se navzájem ovlivňují, že každý může svým chováním působit na životní prostředí (podporovat či narušovat zdraví, přírodní prostředí i společenskou pohodu)
- všimnout si nepořádku a škod, dbát o pořádek a čistotu, starat se o rostliny, zvládat drobné úklidové práce, nakládat vhodným způsobem s odpady, chápat význam třídění odpadu, chránit přírodu v okolí, živé tvory apod.

2.3 Školní vzdělávací program (ŠVP)

„Školní vzdělávací program je dokument, podle něhož se uskutečňuje vzdělávání dětí v konkrétní mateřské škole. Je stručný, jasný v obsahu přehledný, podává ucelený obraz o mateřské škole“. (MŠMT, 2018, online, s. 40).

Školní vzdělávací program se musí zpracovávat v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem předškolního vzdělávání. Školní vzdělávací program musí respektovat podmínky konkrétní mateřské školy. ŠVP je veřejným dokumentem patří k povinné dokumentaci mateřské školy. Odpovědnost za tvoření programu má ředitel školy a na jeho tvorbě spolupracují všichni zaměstnanci zařízení.

Dle RVP PV základními informacemi, které má ŠVP obsahovat jsou:

- identifikační údaje o mateřské škole
- obecná charakteristika školy
- podmínky vzdělávání
- organizace vzdělávání
- charakteristika vzdělávacího programu
- vzdělávací obsah
- evaluační systém a pedagogická diagnostika

„Celkový rozsah ŠVP není stanoven. Pro vnitřní potřebu školy může obsahovat interní přílohu, resp. různé přílohy. Ty mohou blíže specifikovat ŠVP či dokládat v něm uvedené skutečnosti či informace (např. prováděcí předpisy, jmenovité údaje či pokyny nebo jiné

informace interní, metodické či ryze pracovní povahy či plány spolupráce s rodiči, se základní školou, plán adaptace), které nejsou určeny ke zveřejnění, ale které jsou důležité pro práci školy či učitelů, popř. pro další zájemce.“ (MŠMT, 2018, online, s. 43)

Při tvorbě školních i třídních vzdělávacích programů mohou mateřské školy využívat i zveřejněné programy – např. program Mateřská škola podporující zdraví, Začít spolu, Waldorfskou školu, Montessori pedagogiku či další programy, ať už se jedná o programy určené pro hlavní proud vzdělávání, nebo o alternativní programy.

2.4 Minimální preventivní program (MPP)

Nejprve je třeba zmínit, z čeho minimální preventivní program vychází. Školní preventivní program (ŠPP) je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu (ŠVP), který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu (RVP).

Minimální preventivní program (MPP) je konkrétním dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. Minimální preventivní program je založen na podpoře aktivity žáků, podílí se na něm celý pedagogický sbor, který také spolupracuje se zákonnými zástupci. Minimální preventivní program je tvořen na období 1 roku a zodpovídá za něj školní metodik prevence. Podléhá kontrole České školní inspekce a vyhodnocení jeho účinnosti je součástí výroční zprávy školy. (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015).

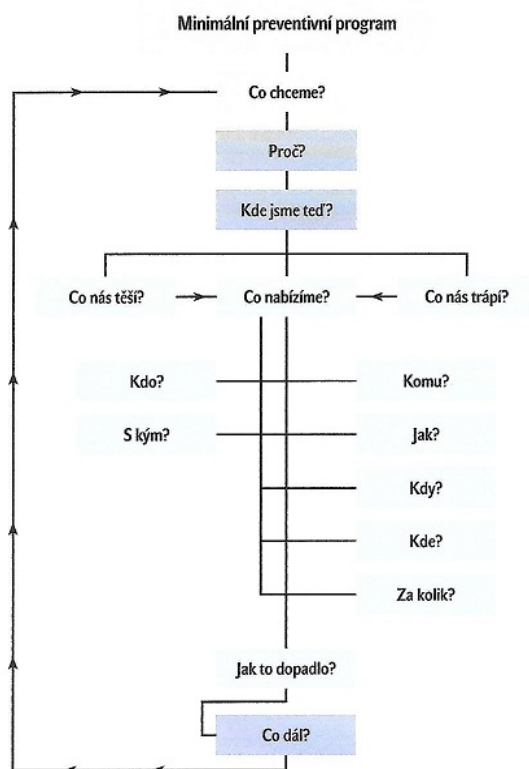
V publikaci Prevence rizikového chování ve školství Skácelová popisuje i postup při tvorbě MPP. Základním krokem pro zpracování minimálního preventivního programu je vycházení z dostupných vnitřních a vnějších zdrojů školy a využíváme je v několika následujících oblastech.

Shrnutí kroků při tvorbě MPP (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015).

- 1) Charakteristika školy a její vnitřní zdroje (popis specifik školy, rizikových míst, monitoring – SWOT analýza, dotazníky)
- 2) Vnější zdroje (metodická pomoc, odborná pomoc, síť organizací a odborných zařízení především na regionální úrovni, webové stránky odborných zařízení, přehled vzdělávacích programů, volnočasových aktivit)

- 3) Monitoring – pro potřeby monitoringu existují minimálně 4 cílové skupiny, které slouží jako zdroje: žáci, rodiče, pedagogové a škola jako celek. Použit lze dotazníky, schránky důvěry, záznamy školního metodika prevence atd.
- 4) Stanovení cílů – mohou být krátkodobé a dlouhodobé, je třeba najít měřitelné informace-ukazatele úspěšnosti (indikátory). Dle modelu SMART mají být cíle: S-specifické, M-měřitelné, A-akceptovatelné, R-realistické, T-termínované (časově ohraničené).
- 5) Skladba aktivit pro jednotlivé cílové skupiny. MPP se musí soustředit na všechny cílové skupiny (žáky, učitele, rodiče). Zásadními položkami jsou stručná charakteristika programu, realizátor, délka trvání a osoby zodpovědné za program.

Obrázek č. 1 zachycuje logickou strukturu programu a na jaké otázky bychom měli být schopni odpovědět.

Obr. č. 1 – Pomůcka při přípravě a tvorbě MPP otázky vztažené k jednotlivým fázím procesu tvorby MPP (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015).

3. Pedagog v mateřské škole

Pro vykonávání pedagogické činnosti v mateřské škole musí učitelé splňovat jisté kvalifikační podmínky, které jsou ukotveny v již zmíněném školském zákoně:

Učitel mateřské školy získává odbornou kvalifikaci:

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů mateřské školy,
- b) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu studijního oboru pedagogika, případně v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů prvního stupně základní školy, vychovatelství nebo pedagogiku volného času, a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na přípravu učitelů mateřské školy,
- c) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu učitelů mateřské školy,
- d) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu vychovatelů a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na přípravu učitelů mateřské školy,
- e) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu učitelů mateřské školy,
- f) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu vychovatelů a vykonáním jednotlivé zkoušky, která svým obsahem a formou odpovídá zkoušce profilové části maturitní zkoušky z předmětu zaměřeného na pedagogiku předškolního věku. (Trunda, Šimáček, 2015, s. 18-19).

Dle Nelešovské (2002) by měl mít učitel nejen dostatek trpělivosti a vřelý vztah k dětem, ale také široký všeobecný a odborný rozhled a schopnost komunikace a motivace. Pedagogické kompetence jsou samozřejmostí. To vše se odrazí ve výchovně vzdělávacím procesu a správným vedením dětí můžeme zamezit různým negativním jevům v budoucnosti.

Učitel by měl být také schopný v činnosti poradenské. Do této činnosti patří spolupráce s odborníky ze školských poradenských zařízení (pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče). Týká se vzájemného informování o dítěti a služeb týmové pomoci dítěti v prevenci a řešení jeho výchovně-vzdělávacích problémů. Oboustranné informování tvoří zprávy z diagnostikování dítěte, rozhovory odborníků s učiteli o prostředcích, cílech a podmínkách služeb a pomoci. Oboustranným informováním se rozumí i podávání informací rodičům dítěte. (Lipnická, 2017).

„Učitelé zpravidla pojmají své povolání jako poslání. Prostřednictvím poslání se člověk identifikuje s lidstvem a s trendy jeho vývoje, přebírá odpovědnou účast na tvorbě společného světa, participaci na celku, do něhož jsou uváděni ti, na něž je zaměřeno jeho výchovné a vzdělávací úsilí.“ (Vališová, Kasíková, Bureš, 2011, s. 15).

Škola je zrcadlem situace ve společnosti. Čím více společenských potřeb dětí, učitelů a rodičů dokáže uspokojit, tím více se daří mezi žáky šířit pozitivní atmosféra a dochází k lepším školním výsledkům, a tím je větší autorita schopného profesionálního vychovatele mezi rodiči. Učitel je hned po rodičích prvním příkladem pro děti, které se s jeho chováním velmi často identifikují. Tato odpovědnost je velmi zavazující. Rizikové faktory, které na žáka působí, bývají spouštěčem spousty negativních situací. Pokud chceme, aby žáci vnímali školu jako bezpečné místo, měli by nalézat v učitelích podporu při řešení svých problémů. Učitel by ve složitějších případech měl žákům poradit, kam se mají obrátit (poradny, SPC...). Pedagog by měl umět vysvětlit pravidla ve škole, a také zamezit potyčkám mezi pedagogickými pracovníky, které jednoznačně také škodí výchovné atmosféře. Další velkou chybou, které by měl správný pedagog zamezit, je nedůslednost a nejednotnost při uplatňování pravidel mezi pedagogy. Pokud dítě zažívá strach a napětí, mělo by mít kde a komu se svěřit. Tak se vytvářejí pocity vzájemné důvěry a respektu jako nejosvědčenější způsob prevence nežádoucího chování žáků, ale i problému učitelů (Jedlička a kol., 2015).

3.1 Školská poradenská zařízení

Paragraf 116 školského zákona (zákon č.561/2004 Sb.) definuje činnost školských poradenských zařízení jako informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou. Mezi školská poradenská zařízení patří pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Další zařízení poskytující poradenské služby ve školství a spolupracující též se školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné péče, je středisko výchovné péče. Jak popisuje zařízení Knotová a kolektiv (2014) se dočteme v následujících třech charakteristikách školských poradenských zařízení.

Pedagogicko-psychologická poradny (PPP)

Služby PPP jsou určeny dětem přibližně ve věku tří let, kdy vstupují do mateřské školy, žákům, studentům (až do ukončení středního či vyššího odborného vzdělání). Poradnu mohou kontaktovat sami rodiče dětí nebo školy po dohodě s rodiči.

Hlavní náplní poraden je diagnostika, poradenství (včetně kariérového), prevence, intervence a nápravná péče. Participují na činnostech v oblasti prevence rizikového chování dětí a mládeže, některé PPP připravují reedukativní a volnočasové aktivity či intervenční programy pro školní třídy, v nichž jsou problémové vztahy včetně projevů šikany. Poradny také napomáhají při rozvoji pedagogicko-psychologických kompetencí učitelů.

Pracovníky PPP jsou nejčastěji psychologové a speciální pedagogové, na činnostech se též podílejí sociální pracovníci. Činnosti se realizují formou individuální péče, ale též formou skupinové práce v prostorách poradny či částečně přímo ve školách a školských zařízeních.

Speciálně pedagogická centra (SPC)

Činnosti SPC jsou zaměřeny na podporu klientů obvykle ve věku od tří do devatenácti let, a to jak klientů v předškolním věku v péči rodičů, tak na podporu klientů integrovaných do škol a školských zařízení a klientů s těžkým a kombinovaným zdravotním postižením, kteří nemohou docházet do školy. Speciálně pedagogické centrum vykonává činnost ambulantně na pracovišti centra nebo v prostředí, kde klient žije.

SPC také poskytují učitelům škol, do jejichž třídy jsou žáci integrováni, odbornou metodickou pomoc, pomáhají zajišťovat speciální pomůcky, přístroje i zařízení potřebné pro výuku. Pracovní tým je složen ze speciálního pedagoga, psychologa a sociálního pracovníka. Tým může být doplněn o další odborníky podle druhu a stupně postižení klienta (například logopeda, terapeuta, rehabilitačního pracovníka).

Střediska výchovné péče (SVP)

Střediska výchovné péče poskytují poměrně široké spektrum služeb – poradenské, diagnostické a preventivně výchovné, vykonávají také činnosti vzdělávací, reedukační, terapeutické. SVP úzce spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zdravotnickými zařízeními a dalšími orgány podílejícími se na prevenci a řešení rizikového chování. S klienty spolupracují dlouhodobě, krátkodobě i příležitostně – dle potřeby. SVP se organizačně dělí na oddělení ambulantní, internátní a stacionární.

Klienty SVP jsou děti žáci a studenti s rizikem vzniku a vývoje poruch chování, výchovných problémů a sociálně negativních jevů, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. SVP poskytují služby také rodičům a školám. Klienty jsou děti od tří let až do ukončení přípravy na povolání.

Pracovní tým tvoří pedagogičtí pracovníci (vychovatelé, asistenti pedagoga), speciální pedagogové, etopedi, sociální pracovníci a psychologové.

3.2 Spolupráce s mateřskou školou

Dle Hulínové-Mihalcové (2019) znamená předškolní období pro dítě zejména čas změn v oblasti psychické, fyzické i sociální. Kolem třetího roku věku jsou děti schopné odpoutat se od rodiny a adaptovat se v novém prostředí mateřské školy. Vysokou úroveň dle autorky, která pracuje v praxi, vykazují materiální vybavení, kvalifikace pedagogických pracovníků a školní vzdělávací programy. Naopak zlepšení by bylo potřeba zejména v oblasti znalosti školské legislativy, a také by se měl řešit nedostatek školních poradenských pracovníků, jako jsou speciální pedagogové. Mateřská škola je první instituce, která může odchylky ve vývoji včas odhalit a především je vyrovnávat. Nejčastěji se rodiče v povinném předškolním roce zajímají o školní zralost svého dítěte. Přípravenost na školu je významná součást spolupráce školy a školského poradenského zařízení stejně jako pomoc dětem se speciálně vzdělávacími potřebami či odchylkami ve vývoji nebo dětem ze sociálně slabších rodin a dětem ohroženým rizikovými jevy.

Školská poradenská zařízení jsou důležitým partnerem při sledování vývoje, pro podporu při výchově a vzdělávání dítěte. Služby poskytují dětem, rodičům i školám. Jejich klientem je dítě a žadatelem jeho zákonný zástupce. Součástí každého poradenského pracovníka jsou také výjezdy do terénu. Navštívit školu může poradenský pracovník z mnoha důvodů:

- posouzení vzdělávacích potřeb před vydáním doporučení ke vzdělávání nebo při jejich ukončení
- depistáže (cílené vyhledávání dětí ohrožených ve vývoji)
- semináře pro pedagogické pracovníky nebo besedy pro rodiče
- účast na jednání s rodiči nebo případové konferenci například s pracovníky OSPOD (odbor sociálně-právní ochrany dítěte)
- odborné konzultace s pedagogy
- zajištění speciálně pedagogické intervence
- realizace nebo změny podpůrných opatření
- sledování dítěte na žádost školy nebo na žádost rodičů
- redagnostika nebo kontrola funkčnosti nastavených podpůrných opatření (Hulínová-Mihalcová, 2019).

První variantou spolupráce je **podaná žádost zákonných zástupců dítěte** (např. rodiče považují některé projevy dítěte za autismus a škola zas za projevy adaptačních potíží). V tomto případě je potřeba úzká spolupráce se školou a rodinou, než je ukončeno vyšetření dítěte. Druhá varianta je, **pokud se škola obrátí na poradenské zařízení z důvodu odborného dotazu** (např. dítě ve škole je hyperaktivní, někdy agresivní, pohybově nekoordinované, děti se ho bojí, učitelé si nevědí rady s přístupem). Poradenský pracovník buď převezme žádost o službu, nebo odkáže na jiné odborné pracoviště s příslušným zaměřením. Pokud přijede do školy, poradí pedagogům při sledování činnosti ve třídě vhodný přístup k dítěti, nastavení 1. stupně podpůrných opatření, postup jednání s rodiči, předá kontakt pro rodiče. Pro takovou činnost **nepotřebuje škola ani poradenské zařízení souhlas rodičů**, dítě není individuálně vyšetřováno a kontaktováno, nikdo nepředává osobní údaje. (Hulínová-Mihalcová, 2019).

Depistáže probíhají obvykle ve škole na základě písemné žádosti a souhlasu rodičů. Může to být orientační logopedické vyšetření, posouzení motorického vývoje, screening očních vad, orientační testy školní připravenosti a další. Oblíbené a smysluplné jsou besedy určené rodičům a veřejnosti. Prostory školy a menší kapacita navozují příjemnější

atmosféru a přirozenou diskusi. Školy tento způsob využívají často v případě konkrétního tématu, problému nebo zájmu rodičů. **Beseda by neměla řešit již vyhocený konflikt, ale může pomoci preventivně, aby nevznikl.** Beseda s odborníkem může pomoci objasnit situaci, nastavit vzájemné tolerantnější a chápající vztahy, zmírnit pocity ohrožení ostatních rodičů dětí. (Hulínová-Mihalcová, 2019).

Mezi nejčastější služby, které školská poradenská pracoviště školám nabízejí, patří tedy zejména speciálně pedagogická, psychologická a odborná diagnostika a intervence, preventivně výchovná péče a poradenství pro školy, klienty i rodiny, které vede ke zmírňování důsledků zdravotního postižení a socio-kulturního znevýhodnění při vzdělávání. Zařízení školám poskytnou potřebnou a metodickou pomoc pro práci s dětmi se speciálně vzdělávacími potřebami, včetně možnosti zapůjčení pomůcek a odborné literatury, a podílejí se na posouzení školní zralosti a nadání.

4. Prevence rizikového chování jako téma pro mateřské školy

Prevence v mateřských školách je velmi důležitá, ale mnoho literatury zaměřující se přímo na prevenci v mateřské škole není. I z tohoto důvodu mě téma zaujalo a rozhodla jsem se více na tuto problematiku zaměřit. Doufám, že zjištěné informace z výzkumu budou moci posloužit učitelkám a ředitelkám mateřských škol, pomohou utvořit jiný pohled na věc a třeba i inspirovat další učitele k novým cestám a metodám při možnostech v preventivním působení. Prevence od útlého věku dítěte je velmi důležitá zvláště v dnešní době.

4.1 Cíl a výzkumné otázky

Cílem mé práce je zjistit, jaké možnosti preventivního působení mateřské školy využívají, jaké rizikové chování dětí řeší nejčastěji a jak ho řeší, jejich orientaci v programech a jaká je jejich znalost této problematiky. Zjišťuji i jak se pedagogové vzdělávají a zda předávají informace dál (například kolegyním, vedení či jestli pořádají přednášky i pro rodiče dětí, které navštěvují mateřskou školu). Ve výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku a další dílčí výzkumné otázky, které s hlavní souvisejí, rozšiřují ji a navazují na ni. Výzkumné otázky jsou ještě dále členěny na podrobnější tazatelské otázky, které byly přímo pokládány při uskutečňovaných rozhovorech.

HVO1 – Jakým způsobem probíhá prevence ve vybraných mateřských školách v okrese Svitavy a jak na ni pohlíží tamní pedagogové?

DVO1 – Co si pedagogové představují pod pojmem prevence a co o ní ví?

- a) Vysvětlíte pojem prevence.
- b) Myslíte si, že s prevencí se musí začít co nejdříve? A z jakého důvodu?
- c) Dokážete stručně vysvětlit rozdíl mezi specifickou a nespecifickou prevencí?

DVO2 – Jak popisují pedagogové rizikové chování a četnost a řešení jeho projevů?

- a) Co znamená rizikové chování dětí?

- b) Který projev týkající se rizikového chování se ve vaší mateřské škole objevuje nejčastěji?
- c) Jakým způsobem se o tomto problému dozvídáte a jakým způsobem ho řešíte?

DVO3 – Jaká je orientace pedagogů v preventivních programech/projektech?

- a) Jaké znáte preventivní programy? (Vyjmenovat a stručně popsat na co se zaměřují).
- b) S jakými externími subjekty spolupracujete v oblasti primární prevence?
- c) Jak často pořádáte přednášky, besedy, projekty týkající se prevence?
- d) Myslíte si, že si dítě osvojí lépe poznatky z prevence přes pedagoga MŠ nebo externího odborníka?
- e) Myslíte si, že lze po skončení programu/projektu v MŠ zajistit jeho návaznost při běžném provozu? A proč by měla být zajištěna?

DVO4 – Jakým způsobem probíhá vzdělávání pedagogů v mateřských školách?

- a) Vzdělávají se u Vás pedagogové v oblasti prevence? Příklady.
- b) Předáváte Vy a Vaši spolupracovníci poznatky ze školení dále? Například kolegům, rodičům dětí? (Např. forma porady, přednášky pro rodiče).
- c) Myslíte si, že je důležité zapojit do preventivního působení i rodiče? Proč? Výhody a nevýhody.

DVO5 – Jaké jsou další návrhy a možnosti pedagogů v oblasti prevence?

- a) Jaké další metody se dají dle Vás dobře využít v prevenci?
- b) Jaké další aktivity používáte v prevenci rizikového chování dětí?
- c) Můžete vyjmenovat příklady dobré praxe?

4.2 Druh výzkumu a použité metody

Kvalitativní výzkum uvádí zjištění ve slovní (nečíselné) podobě. Jde o popis, který je výstižný, plastický a podrobný. Výzkumník v kvalitativním výzkumu se snaží o sblížení se zkoumanými osobami, o proniknutí do situací, ve kterých vystupují, protože jen tak jim může rozumět a může je popsat. Cílem kvalitativního výzkumu není široké zevšeobecnění údajů, ale hluboké proniknutí do konkrétního případu a objevení nových souvislostí, které se hromadným výzkumem nedají odhalit. (Gavora, 2000). Stejně tak popisuje výzkum i Maňák (2004, s. 22), který píše: „*specifičností kvalitativního výzkumu*

je, že v jeho průběhu nezaujímá výzkumník tak velkou distancí od zkoumaných subjektů. Naopak je s těmito subjekty v bližší, spíše neformální interakci“.

Pro výzkum jsem použila metody interview (rozhovoru). Interview je výzkumnou metodou, která umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů. Nejčastěji jde o kontakt „tváří v tvář“. Konkrétně byly uskutečněny polostrukturované rozhovory s ředitelkami a učitelkami mateřských škol v oblasti preventivního působení v těchto zařízeních.

U polostrukturovaného rozhovoru se respondentům nabídnou alternativy odpovědí, ale potom se ještě od respondentů žádá objasnění nebo vysvětlení. Dle Miovskeho (2006) je polostrukturované interview vůbec nejrozšířenější podobou interview. Polostrukturované interview (semistrukturované) vyžaduje oproti nestrukturovanému náročnější technickou přípravu. Vytváříme si určité schéma, které je pro tazatele závazné. Toto schéma obvykle specifikuje okruhy otázek, na něž se budeme ptát. Je možná záměna pořadí, abychom maximalizovali výtěžnost odpovědí.

4.3 Výzkumný vzorek

K vlastnímu šetření jsem si vybrala 8 respondentů z různých mateřských škol v okrese Svitavy. Z důvodů zachování anonymity uvádím pouze pedagog (zkratka P) + číslice pořadí 1–8.

Snažila jsem se vybírat vždy jen jednoho respondenta z jedné školky, abych zamezila shodným odpovědím (například jací odborníci k vám jezdí, jaké je nejčastější rizikové chování). V jednom případě jsem udělala výjimku, kvůli mnohaleté praxi učitelky, která je již zařazena v posledním stupni vykonané praxe, a proto jsem s ní chtěla udělat rozhovor i přes to, že jsem ze stejné mateřské školy dělala rozhovor i s ředitelkou.

Výběr pedagogů pro šetření je záměrný. Jak píše Gavora v Úvodu do pedagogického výzkumu (2000, s. 64) – „*Záměrný výběr se uskutečňuje na základě určení relevantních znaků, tj. těch znaků základního souboru, které jsou důležité pro dané zkoumání*“. Při záměrném výběru má jít opravdu o kvalifikovaný výběr, tedy o vyhledání skutečně těch osob, které se vyznačují určeným znakem – v tomto případě učitelky či ředitelky (učitelé či ředitelé) mateřských škol, kteří znají problematiku dokumentů související s prevencí, mají praxi ve školství a zkušenosti v práci s dětmi. Měli by se orientovat v základní terminologii a znát rizikové projevy chování a způsoby řešení situací, které mohou v mateřské škole nastat. Pedagogičtí pracovníci by měli znát, jakým

způsobem preventivně působit na děti v mateřské škole. Také vhodně a efektivně komunikovat s rodiči, spolupracovat s poradenskými zařízeními atd.

V tabulce č. 1 uvádím přehled respondentů, jejich funkce v mateřské škole, věk a délku praxe. Všichni respondenti jsou ženy.

Respondenti	Pohlaví	Funkce v MŠ	Věk	Délka praxe ve školství
P1	žena	ředitelka	36	12
P2	žena	ředitelka	35	10
P3	žena	učitelka	44	25
P4	žena	ředitelka	51	34
P5	žena	ředitelka	48	25
P6	žena	ředitelka	48	25
P7	žena	učitelka	56	37
P8	žena	učitelka	25	4

Tabulka č. 1 Přehled respondentů

4.4 Průběh šetření

Všech 8 respondentů jsem dopředu informovala emailem a poté si domlouvala schůzky k uskutečnění rozhovorů. Problémy s rozhovory nebyly, ale dva respondenti se nakonec kvůli časové tísní omluvili, a tak jsem musela sehnat náhradu. V sedmi případech probíhal rozhovor na půdě mateřské školy, v jednom jsem dojela za respondentkou domů, protože byla dlouhodobě nemocná. Získala jsem celkem tedy osm rozhovorů – pět s ředitelkami a tři s učitelkami mateřských škol.

Jak píše Gavora (2000, s. 145): „*u kvalitativního výzkumu se klade velký důraz na způsob, jakým výzkumník vstupuje do terénu (access). Akceptování výzkumníka novou komunitou je bezpodmínečnou podmínkou výzkumu*“. Proto jsem se před samotným rozhovorem vždy snažila navodit příjemnou atmosféru. Respondentky mi nervózní

nepřipadaly, což mě nepřekvapilo vzhledem k tomu, že jsou v každodenním kontaktu jak s dětmi, tak s rodiči. Po úvodním navázání kontaktu jsem se pustila do pokládání otázek, které jsem měla připravené dopředu. Ověřovala jsem si, že učitelky (ředitelky) otázky pochopily, ale u některých otázek mi respondentky nebyly schopné odpovědět – neznaly odpověď. Tato skutečnost mě dost překvapila, nepočítala jsem s variantou, že by se neorientovaly v základní terminologii prevence.

Rozhovory probíhaly během měsíce ledna a února 2020. Respondentky byly vstřícné, snažily se odpovídat, jak nejlépe uměly. Odpovědi jsem si zapisovala k sobě do poznámek a poté jsem je všechny následně přepsala a zpracovávala výsledky. Výsledky šetření jsou podrobněji rozebrány v následující podkapitole.

4.5 Přehled zjištěných dat

Respondentkám bylo položeno celkem 17 otázek, které byly podotázkami 5 základních okruhů (DVO 1–5). Věk respondentek byl různý, od 25 let až po 56 let. Z 8 respondentek bylo 5 ředitelkami a 3 zbývající byly učitelky. Praxe ve školství se pohybovala od 4 do 37 let, tedy velmi rozličný vzorek.

DVO1: První výzkumná otázka se týkala prevence, respondentky měly vysvětlit pojem prevence, kdy s ní začít a měly vysvětlit pojem specifická a nespecifická prevence.

a) Vysvětlete pojem prevence

P1: „*Prevence je předcházení něčemu – rizikovému chování, rizikovému životu a podpoření před něčím třeba zdravého životního stylu, předcházení obezitě...*“

P2: „*Pojem prevence je opatření, které má bránit proti výskytu nežádoucího jevu.*“

P3: „*Pod pojmem prevence si představuji systém opatření ve společnosti, která vedou nebo by měla vést k předcházení nežádoucích jevů, problémů jako např. kriminalita, agrese, násilí, rasismus, drogové a jiné závislosti, šikana, nezaměstnanost, civilizační choroby, ochrana přírody atd....*“

P4: „*Předcházení*“

P5: „*Předcházení nežádoucích jevů v oblasti zdraví, bezpečnosti aj.*“

P6: „*Ochrana před něčím, co by nás mohlo ohrožovat, předcházet něčemu nežádoucímu*“

P7: „*Opatření, která mají zabránit nežádoucímu jevu nebo snížit jeho výskyt*“

P8: „*Je to opatření, které má předcházet a zabraňovat výskytu nějakého nežádoucího jevu nebo rizikovému chování například nemoc, drogy, alkohol, násilí.*“

b) Myslíte si, že se s prevencí musí začít co nejdříve? A z jakého důvodu?

P1: „*Ano, již cca od 3 let.*“

P2: „*Určitě ano. Nejlépe už v útlém dětství. Předcházíme tak rizikovým jevům.*“

P3: „*Samozřejmě ano, myslím si, že je to jako s výchovou, děti formujeme už od narození, odkládat výchovu na pozdější dobu by bylo zcestné a neúspěšné.*“

P4: „*Jen na dobrých základech se dá postavit dobrý a pevný dům.*“

P5: „*Ano, aby děti uměly čelit různým nástrahám, které život přináší.*“

P6: „*Záleží na tom, čeho se prevence týká a předejít tím například špatným návykům.*“

P7: „*Ano, aby se nežádoucí jevy včas zachytily a zabránilo se jejich šíření.*“

P8: „*S prevencí by se mělo začít ve skupinách, u kterých očekáváme, že by k nežádoucím jevům mohlo dojít.*“

c) Dokážete stručně vysvětlit rozdíl mezi specifickou a nespecifickou prevencí?

P1: „*Ne neumím, znám jen pojem primární prevence.*“

P2: „*Nespecifická prevence není přímo spojená s rizikovým chováním a specifická se zaměřuje konkrétně na předcházení a omezení výskytu jednotlivých forem rizikového chování.*“

P3: „*To nevím, ale intuitivně bych řekla, že nespecifická prevence je nějaká všeobecná, jako že se snažíme předcházet rizikovému chování u dětí tím, že je vedeme ke smysluplnému trávení volného času – společně trávený čas, hry, aktivity venku, sport, zájmové kroužky...a specifická prevence si představuji, že se zaměřuje na nějaký konkrétní problém nebo rizikový projev, ke kterému by mohla ta která skupina inklinovat, např. prevence kriminality u dětí pocházející ze sociálně slabého prostředí, prevence šikany ve školních kolektivech atd.*“

P4: „*Nespecifická prevence je ta, co nemá přímou souvislost s rizikovým chováním, ale přitom napomáhá snižovat riziko vzniku takového chování. Existovala by i v případě, že by neexistovaly rizikové projevy chování. Specifická prevence je taková, která se zaměřuje přímo na některou formu rizikového chování.*“

P5: „*Specifická prevence je přímo zaměřená na konkrétní problém a nespecifická je hledání volnočasových aktivit a celkové využití volného času dítěte, všeobecné působení na dítě.*“

P6: „*Nespecifická je zaměřena všeobecně, zatímco specifická je zaměřena cíleně na určitou oblast, například prevence úrazů, nemoci, špatného chování...*“

P7: „*Ne*“

P8: „*Specifická prevence je taková, která už cíleně míří na rizikové faktory a naopak nespecifická prevence zařazuje aktivity, které se přímo nespecifikují k danému problému.*“

Shrnutí DVO1: Prevenci popisovaly pedagožky různě, od jednoslovného „předcházení“ až po obsáhlejší odpovědi. Všechny respondentky se shodly v důležitosti začít s prevencí co nejdříve. Na rozdíl mezi specifickou a nespecifickou prevencí uměla většina odpovědět dobře. Dvě z osmi nedokázaly odpovědět, zarazil mě fakt, že jedna z respondentek je ředitelka mateřské školy. Ředitelé by s naprostou jistotou měli zvládat orientaci v základní terminologii. Návrh na zlepšení by byl pravděpodobně účastnit se více školení na problematiku prevence v mateřských školách.

DVO2: Druhá dílčí výzkumná otázka se zaměřovala na vysvětlení pojmu rizikové chování, který z projevů se v mateřské škole vyskytuje nejčastěji a jakým způsobem je problém řešen.

a) Co znamená rizikové chování dětí?

P1: „*Je to chování, které může vést v budoucnu k patologickým jevům jako je ubližování, ponižování, šikana, drobné krádeže, později lhaní, drogy, alkohol...*“

P2: „*Rizikové chování je vzorec nežádoucího chování, díky kterému dochází k výchovným, sociálním a zdravotním rizikům jedince.*“

P3: „*Chování, které nějakým negativním způsobem ovlivňuje dítě nebo člověka, jeho zdraví, psychiku, postavení a úspěšnost ve společnosti nebo lidi v jeho okolí.*“

P4: „*Takové chování, při němž dochází k nárůstu rizik zdravotních, sociálních, výchovných pro jedince, skupinu či celou společnost. Zahrnuje i narušení vztahů rodinných, společenských, třídních...*“

P5: „*Chování ohrožující dítě*“

P6: „*Takové chování, kdy děti mohou lhát, být agresivní, což může dojít až k šikaně mezi dětmi. U starších dětí je to například záškoláctví, vandalismus, závislosti. V současné době je velkým problémem rizikové chování v souvislosti s internetem a sociálními sítěmi a další.*“

P7: „*Lhaní, záškoláctví, agrese, šikana, krádeže, závislosti...*“

P8: „*Takové chování, které může vést až k problémům jako třeba lhaní nebo záškoláctví.*“

b) Který projev týkající se rizikového chování se ve vaší mateřské škole objevuje nejčastěji?

P1: „*Drobné ubližování, většinou nezáměrné, ale může být počátkem šikany.*“

P2: „*Nezdravý životní styl, lhaní a krádeže.*“

P3: „*Řekla bych, že agrese.*“

P4: „*Agresivita, lež, šikana, ale třeba i rizikové chování v dopravě, v jídle a podobně.*“

P5: „*Vyčlenění jednotlivce ze skupiny dětí, drobné posměšky (vždy se snažíme zasáhnout a vysvětlit, že ve školce jsme všichni kamarádi).*“

P6: „*Většinou se setkáváme s tím, že se děti nechtějí přiznat k něčemu, co udělaly, nechtějí převzít zodpovědnost a navíc drží při sobě a v zatloukání se kryjí. Jednou jsme řešili i náznak šikany.*“

P7: „*Lhaní, ale spíše okrajově, bývá zaměňováno s fantazií dětí, kdy si něco představují, co není pravda.*“

P8: „*Lhaní, možná v malé míře agrese.*“

c) Jakým způsobem se o tomto problému dozvídáte a jakým způsobem ho řešíte?

P1: „*Vidíme ho při výchovně-vzdělávacích aktivitách nebo nám to někdo z dětí řekne (žalování). Řešíme domluvou, vysvětlováním, pomocí maňáska, Emušáků, smajlíků.*“

P2: „*Při běžném rozhovoru s dítětem a při návycích ve stravování. Řešíme domluvou dítěti, rozhovorem, ale i se skupinou dětí třeba.*“

P3: „*Pozorováním dětí, rozhovory s nimi a s rodiči. Řešením je nejlépe předcházení. Vytváření zdravého kolektivu – pozitivní přístup, hry a aktivity na stmelení kolektivu, kontakt s kamarádem, společné činnosti a projekty, komunitní kruhy, povídání. Při vzniklém problému komunikace s dítětem obětí, s rodiči a zaměření se na agresora. Tomu domluvíme, dohlédneme na něho, zaměstnáváme ho a pozitivně reagujeme na jeho snahu o nápravu.*“

P4: „*Pracujeme dle našeho ŠVP, kde máme rozpracovanou část prevence (přímo prevence rizikového chování v oblasti zdraví, závislostí a šikany). Agresivitu řešíme průběžně dramatizací, hrami, rozhovory, modelovými situacemi, společným tvořením pravidel a podobně.*“

P5: „*Pozorováním, od jiných dětí nebo přímo od dítěte, kterého se to týká. Řešením jsou pravidla v MŠ, komunitní kruh, okamžitý zásah.*“

P6: „Nejčastěji od dětí, které vedeme k tomu, aby dokázaly ostatním říct, co se jim nelíbí a pokud to nepomůže, musí přijít za dospělým a svěřit se mu. Z velké části také pozorováním dětí při hře, činnostech atd.“

P7: „Většinou děti přijdou za mnou mi říct, že se něco děje. Řešíme rozhovorem, vysvětlováním, proč je lepší říci pravdu, hledáme správná řešení.“

P8: „Při běžném pozorování dětí, skupiny. Řešíme ho domluvou, vysvětlením.“

Shrnutí DVO2: Pojem rizikové chování respondentky všechny popsaly podobně bez váhání. Mezi nejčastější projev rizikového chování řadí respondentky lhaní a agrese či drobné ubližování. V jednom případě se objevily krádeže a náznaky šikany. Dozvídají se o něm buď přímým pozorováním, nebo od dětí ve třídě. Řešení nežádoucích jevů je nejčastěji vysvětlením, domluvou, rozebíráním v komunitním kruhu či hraním scének a vymýšlením možných způsobů řešení. Pomáhají různá cvičení jako modelové situace, dramatizace a společná tvorba pravidel. Možné je použít i maňásky či další plyšové hračky „Emušáky“ (malé plyšové hračky s emocemi – smutek, radost, hněv atd.).

DVO3: Třetí výzkumnou otázkou byla znalost a práce s preventivními programy.

a) Jaké znáte preventivní programy? (Vyjmenovat a stručně popsat na co se zaměřují)

P1: „Zdravá 5 program k prevenci obezity a základům zdravého životního stylu, dále programy pořádané PPP, SPC, hasiči, policisty, zdravotníky.“

P2: „Zdravá 5 pro zdravý životní styl“

P3: „Zdravá pětka pro zdravý životní styl, předcházení obezitě, civilizačním zdravotním problémům. Další konkrétní preventivní programy nevím, napadají mne návštěvy speciálních pedagogů a psychologů v MŠ, záchranáři, policie, Pasička – to je pro ochranu přírody... moje děti v ZŠ mají pravidelně programy v rámci jednoho dne s odborníky zaměřené na prevenci šikany – zdravé vztahy ve třídě, moje planeta, můj domov... ale nevím jak, a jestli vůbec se všechny nějak konkrétně jmenují.“

P4: „Neznám žádné, máme nějaké publikace, jinak informace čerpám z internetu, např. Prevence-info.cz“

P5: „Zdravá pětka, ta se zaměřuje na zdravou stravu nebo Příběh pana Tydýta na odlišnosti jedinců.“

P6: „Nevím, jak to přesně myslíte. Jako oficiálně vyhlášené? V nabídce máme třeba možnost screeningového vyšetření zraku předškolních dětí, spolupráci se Sokolem (Svět

nekončí za vrátky, cvičíme se zvířátky), aby měly děti dostatek pohybu a motivaci k němu. Pak programy zaměřené na dopravní výchovu, zdraví, prevenci úrazů, nežádoucího chování a další. Nevím, jestli to mohu nazývat projektem, ale každoročně začleňujeme témata, která se prevence týkají, a věnujeme jim dostatečný čas. Například s lidským tělem je spjata hygiena, zdravá strava, prevence nemocí, vitamíny, s dopravou zachování na silnici, v autě, v dopravním prostředku, slušné chování. Snažíme se s dětmi navštívit atraktivní místa a zprostředkovat jim zážitek i poučení. Loni jsme využili možnost návštěvy ukázek práce IZS, letos jsme měli besedu s policistou, návštěvu požární zbrojnice u nás v obci, plánujeme návštěvu záchranné služby a plánujeme výlet do záchranné stanice Pasíčka, protože i vztah přírodě určitě patří k prevenci. ““

P7: „Prevence úrazů, ty upozorňuji na nebezpečí úrazu, jak jim předcházet, prevence zubní kazivosti – čistíme zuby v MŠ, preventivní vyšetření zraku sloužící k odhalení zrakových vad, prevence šikany k utváření kamarádských vztahů, prevence obezity a zdravé stravování o tom, jak se správně stravovat a sportovat, prevence bezpečnosti na silnici, hřišti a podobně, prevence logopedických vad, prevence požáru.“

P8: „Nevím.“

b) S jakými externími subjekty spolupracujete v oblasti primární prevence?

P1: „PPP Ústí nad Orlicí (seznamovací programy pro děti), hasiči, policisté, s fondem Albert (to je ta Zdravá 5), první pomoc pro děti a zaměstnance školy dle nabídky.“

P2: „PPP, SPC, ALFA – středisko výchovné péče Svitavy, hasiči, policie, Mgr. Krausová – bezpečnost.“

P3: „Odborníci na projektu Zdravá pětka, jak jsem uvedla před chvílí – spolupráce s logopedem, speciálním pedagogem, lékaři ze záchranné služby, chodí k nám i pan Bc. Martin Zehnálek od Policie ČR, ochránci přírody Pasíčka.“

P4: „Člověk v tísni, Zdravá 5, poradenská pracoviště.“

P5: „Zdravá 5, divadelní spolek JÓJO.“

P6: „PPP, speciální pedagog, hasiči, policie, záchranka, Sokol, PRIMA VIZUS, obecní knihovna, městská knihovna, regionální muzeum.“

P7: „Lektor Zdravá 5, lektor první pomoci, policie ČR, logoped, hasiči.“

P8: „Spolupracujeme se SVP a jejich etopedem.“

c) Jak často pořádáte přednášky, besedy, projekty týkající se prevence?

P1: „Pro děti asi 3x za rok, pro rodiče 1x za rok.“

P2: „4x za rok asi“

P3: „Asi 1x za dva měsíce. Do roka to vychází tedy asi 5x.“

P4: „Přednášky na téma rizikové chování se konají asi 1x za čtvrt roku.“

P5: „Projekty jsou pravidelně zařazovány do programu podle ŠVP v MŠ. Vše celkem asi 5x do roka, ale jak kdy.“

P6: „Prevence probíhá na dvou úrovních – pro dospělé (pedagogy i nepedagogy, pracovníky MŠ) třeba školení BOZP a první pomoci, což by mělo být alespoň jednou ročně. A prevence, která se týká dětí, což je poměrně rozsáhlá oblast. Ta probíhá většinou přirozeně v průběhu dne. Nejdůležitější je bezpečnost a prevence úrazů.“

P7: „Nepravidelně.“

P8: „Nemáme děti s rizikovým chováním ani děti, u kterých bychom to chování předpokládali, tudíž ne často. Asi 1x do roka.“

d) Myslíte si, že si dítě osvojí lépe poznatky z prevence přes pedagoga MŠ nebo externího odborníka?

P1: „Myslím, že externí odborník, který to dětem umí podat hravou formou a děti zaujme, střídá činnosti a aktivity jsou pestré, je pro děti zajímavější než učitelka mateřské školy. Pokud je to muž, je to ideální.“

P2: „Přes pedagoga.“

P3: „Myslím, že lepší je pedagog – dítěti známá a důvěryhodná osoba, nejlépe oblíbená, vzor...výhodu vidím i v soustavnosti působení pedagoga (oproti nárazové nepravidelné akci cizího člověka).“

P4: „Oboje mi přijde přínosné.“

P5: „Oboje má svoje plusy – pedagoga dítě zná, věří mu, ale externistovi se některé děti dokáží svěřit, protože je osoba nezaujatá.“

P6: „Podle mě je ideální spojení jistota a zázemí mateřské školy, známá osoba (pedagog) a externí odborník. Je to stále hra, ale ta určitá osoba té hře dodá jinou atmosféru. Někdy stačí převlek nebo konkrétní pomůcky a děti jsou vnímavější, zvědavější.“

P7: „Myslím, že i externí odborník může děti zaujmout, proto nezáleží na tom, kdo to je.“

P8: „Myslím, že od externího odborníka je to zajímavější, je to něco nového, jiného.“

e) Myslíte si, že lze po skončení programu/projektu v MŠ zajistit jeho návaznost při běžném provozu? A proč by měla být zajištěna?

P1: „Ano, v rámci výchovně-vzdělávacích aktivit. V rámci Minimálního preventivního programu, který má mít každá MŠ. Zpracovaný a zakomponovaný do svého ŠVP či do Třídních vzdělávacích programů.“

P2: „Určitě ano, děti si tak neustále připomínají prevenci.“

P3: „Rozhodně to je možné, a měla by být zajištěna proto, jak už jsem to říkala – aby děti nezapomněly a aby si nové poznatky osvojily a žily je v každodenním životě.“

P4: „Zajistit návaznost neumím, ale vzhledem k tomu, že spolupracujeme s komunitním (rodinným) centrem se nám děti do školky vrací, a tak je můžeme vzdělávat i nadále. Pokud se týká vzdělávání předškolních dětí, je velmi mělké a ve velmi málo oblastech ze širokého spektra rizikového chování. Předškolní děti jsou ještě hodně malé na celou řadu možností a mají ještě velmi malou svobodu rozhodování. Ani svůj volný čas ještě netráví samy a s rizikovými skupinami se do kontaktu dostávají pouze velmi omezeně. Další vzdělávání je tedy nejenom logické, ale i zcela nezbytné.“

P5: „Ano, aby si děti upevnily a prohloubily získané informace.“

P6: „Protože teorie bez praxe je poloviční úspěch.“

P7: „Ano určitě. Děti se seznámí s programem a potom si ho připomínají, opakují získané vědomosti a zkušenosti formou hry. Prevence se prolíná všemi činnostmi v MŠ.“

P8: „Určitě ano, aby se preventivně předcházelo dalším rizikovým faktorům.“

Shrnutí DVO3: Na první podotázku, jaké znají respondentky preventivní programy, odpovídaly nejčastěji Zdravá 5 od fondu Albert k prevenci obezity a zdravého životního stylu. Na otázku, s jakými externími subjekty spolupracují, odpovídaly nejvíce, že s PPP, hasiči, policisty, SVP (např. ALFA Svitavy), ochránci přírody „Pasíčka“, vyšetřením zraku PRIMA VIZUS, divadelním spolkem JÓJO, městskými a obecními knihovnami, logopedy. Také první pomoc pro děti i zaměstnance školy – dle aktuální nabídky. Četnost pořádání přednášek, projektů a besed byla průměrně 3–4× do roka. Na otázku, zda je lepší osvojení poznatků přes učitele školky nebo externího odborníka odpovídaly přesně 50 % na 50 %. Dvě respondentky byly pro pedagoga, dvě pro externistu a zbytek se nedokáže rozhodnout, přijde jim nejlepší varianta nejlépe spojit obě možnosti. V otázce, zda lze a měla by být zajištěna návaznost, respondentky povětšinou odpovídaly, že ano, a že je možné navazovat v běžné výchovně-vzdělávací činnosti a mělo by se to dít, aby si děti opakováním vědomosti zažily.

DVO4: Dílčí výzkumná otázka čtyři zjišťovala vzdělávání pedagogů v oblasti prevence, předávání získaných informací dále, a zda je vhodné zapojit do preventivního působení i rodiče.

a) Vzdělávají se u Vás pedagogové v oblasti prevence? Příklady.

P1: „*Ano, semináře a školení dle nabídky NIDV, CCV, každoročně školení Zdravá 5 a první pomoci pro děti i zaměstnance školy.*“

P2: „*Ano. Každý rok BOZP a Požární ochrana a pak má mít každá učitelka minimálně dvě školení za rok z katalogu CCV pro pedagogy, kde jsou školení akreditovaná MŠMT.*“

P3: „*Ano jistě, opět Zdravá 5, kurz logopedické prevence, nárazová školení a semináře v rámci dalšího vzdělávání na námi vybraná témata např. prevence šikany, agrese, ochrana přírody, lidové tradice, rozšiřování zásobníku aktivit, her, tvoření, projektů s dětmi...*“

P4: „*Školení dle nabídky a dle potřeby. Potřeba vychází ze situace, ze složení třídy, z trendů i z možností a chuti jednotlivých pedagogů.*“

P5: „*Ano, semináře Zdravá 5, samostudium.*“

P6: „*Ano, poslední kurz byl PMeduca – základy první pomoci, bezpečnost a ochrana zdraví při práci.*“

P7: „*Ano školení první pomoci, školení logopedický asistent.*“

P8: „*Přímo v oblasti prevence...momentálně o nikom nevím*“ dodatek po položení další otázky: „*Ano školení BOZP jsme měli.*“

b) Předáváte Vy a Vaši spolupracovníci poznatky ze školení dále? Například kolegům, rodičům dětí? (Např. forma porady, přednášky pro rodiče...)

P1: „*Pouze kolegům při poradách nebo při sdělování zážitků ze školení při běžné konverzaci mezi pedagogy.*“

P2: „*Ano, poskytují materiály ze školení, formou rozhovorů je seznamuji s poznatky.*“

P3: „*Kolegům určitě ano, přednášky a sdílení s rodiči se spíš plánují.*“

P4: „*Kolegům vždy, rodičům zajišťujeme raději odborníky. Po jednom školení se odborníkem opravdu nestanete.*“

P5: „*Ano, předávám poznatky kolegům.*“

P6: „*Na poradách si předáváme informace a zkušenosti, rodičům předáváme informace při třídních schůzkách.*“

P7: „*Ano poznatky předávám kolegům při poradách a rodičům dětí při individuálních rozhovorech.*“

P8: „*Ano kolegům určitě a rodičům, to záleží na tom, o jaké téma jde.*“

c) Myslíte si, že je důležité zapojit do preventivního působení i rodiče? Proč?
Výhody a nevýhody.

P1: „*Je potřeba zapojit rodiče, někteří nemají potuchu o prevenci a rizikovém chování. Bohužel velmi často chybí zájem z jejich strany například při pořádání besed pro rodiče v MŠ.*“

P2: „*Ano, působením rodiny a školního zařízení je prevence silnější, ale záleží na rodině, zda chce...*“

P3: „*Spolupráce s rodiči jednoznačně ano. Vidím v tom jedině výhody třeba preventivní působení na dítě ze strany MŠ i rodiny a jejich vzájemná spolupráce je ideální vize, ale v praxi bohužel neplatí, že všichni rodičové mají zájem o své děti a jejich zdárnou výchovu, o spolupráci s MŠ. Přílišná snaha o spolupráci, se mi zdá, většinou neplyne ani ze strany vedení škol a školek. Že by špatné zkušenosti? Neochota dělat něco navíc? Nevím...*“

P4: „*Ideální situace, pokud se zapojí všichni z okolí dítěte, navíc rodič je samozřejmě nejvíc a nejdůležitější.*“

P5: „*Ano, je nutné, aby děti slyšely z více směrů a od různých lidí, jak se chovat, jak se zachovat v daných situacích.*“

P6: „*Ano, třeba proto, aby si uvědomili, že musíme táhnout za jeden provaz, že je úzká spojnice mezi rodinou a školkou. S námi rodiče spolupracují.*“

P7: „*Ano, ale ne všichni rodiče jsou ochotni spolupracovat. Dítě by mělo být vedeno stejně doma i v MŠ.*“

P8: „*Určitě ano, rodiče by měli vždy spolupracovat se zařízením, které jejich dítě navštěvuje.*“

Shrnutí DVO4: Pedagogové se nejvíce vzdělávají v oblasti BOZP a PO, logopedické péče a v oblasti zdravého životního stylu. Dále probíhají semináře a školení dle nabídky NIDV (Národní institut dalšího vzdělávání), CCV (Centrum celoživotního vzdělávání). Respondentka P8 si evidentně nepropojila, že do prevence patří většina pořádaných školení. Položila jsem jí tedy otázku, jestli měli třeba školení bezpečnosti zaměstnanců a odpověděla, že ano. Všechny respondentky si poznatky předávají dál, a to hlavně kolegům. Konzultují je při běžných rozhovorech, poradách, předávají si materiály. Rodičům předávají již méně. Buď zajistí odborníky nebo okrajově při třídních schůzkách

či individuálním setkání. Stejně tak se všechny respondentky domnívají, že je velmi důležitá a opodstatněná spolupráce mateřské školy a rodičů, bohužel zmiňují celkem častý nezájem či nespolupráci rodičů.

DVO5: Poslední dílčí výzkumná otázka zjišťovala, jaké aktivity, činnosti a příklady dobré praxe učitelky používají.

a) Jaké další metody se dají dle Vás dobře využít v prevenci?

P1: *„Metody a formy práce jsou velmi pestré. Záleží jen na pedagogovi či externím odborníkovi.“*

P2: *„Modelové situace, pohádky, divadla, besedy.“*

P3: *„Nejdůležitější u dětí je podle mého názoru vlastní vzor. Dále věnování se dětem, jakékoliv aktivity zaměřené na smysluplné trávení života a volného času, třeba čtení, povídání, diskutování, zpívání, tvoření, pohyb, sport, láska laskavost, trpělivost, aktivní a pozitivní přístup k životu.“*

P4: *„Metody kritického myšlení, FIE (práce s Feuersteinovou metodou), narativní učení, zážitková pedagogika...“*

P5: *„Každodenní působení na děti, opakování pravidel, připomínání bezpečného chování.“*

P6: *„Stejně jako v jiných činnostech se i v prevenci dají využít metody rozhovoru, skupinová a individuální činnost, hra, spolupráce s rodiči. Pro děti je důležitá praktická ukázka a možnost si vše vyzkoušet.“*

P7: *„Práce s knihou, obrázky, říkanky. Námětové hry, dle témat, kde chci upevnit získané vědomosti.“*

P8: *„Výtvarné a pohybové činnosti, příběhy.“*

b) Jaké další aktivity používáte v prevenci rizikového chování dětí?

P1: *„Používáme četbu pohádky, příběhu, obrázky a maňásky, metodické pomůcky určené k aktivitám rizikového chování – didaktické hry.“*

P2: *„Naučit dítě všimnout si pozitivních věcí, podporovat psychickou odolnost a vést dítě k prosociálnímu chování.“*

P3: *„To, co jsem uvedla na předchozí otázku.“*

P4: *„Všechny, které jsem uvedla před chvílí a zřejmě i nějaké další, které mě teď nenapadají.“*

P5: „Výlety, divadelní představení, komunitní kruh, speciální pedagog v MŠ, beseda s rodiči.“

P6: „Divadelní představení, tematicky zaměřený film nebo kino, počítač, internet.“

P7: „Logopedické chvílky, hry na hřišti.“

P8: „Prožitkové hry“

c) Můžete vyjmenovat příklady dobré praxe?

P1: „Velmi nás nadchl program Zdravá 5 a k tomu určené pomůcky (velká plachta s lidskou postavou, kde je označen smutný, tlustý a vyčerpaný panáček a jeho opak. Na školení nám vysvětlovali, jak s tím máme pracovat. Jsou tam různé plastové oválky a na nich různá jídla. Co asi jí tento panáček a proč je smutný a unavený? Co by měl jíst? A co jíte vy? Tato pomůcka se dá velmi široce pojmout, na moc a moc způsobů.“

P2: „Dobrá praxe by měla být sdílení zkušeností učitelek z jiných mateřských škol a jejich předávání.“

P3: „Napadají mne zase takové všeobecnosti jako učitelé – vzory, bývalí kolegové nebo někteří učitelé mých dětí, kteří nejsou vyhořelí, baví je práce s dětmi i práce na sobě a jsou zapálení pro svou věc. Přitahují k sobě děti, přenášejí na ně své zapálení a děti si jich váží a napodobují je. S radostí se účastní vzdělávacích a preventivních procesů. Dále školy, kde se sejde dobrý, nadšený a spolupracující kolektiv, to jsou podle mne nejlepší předpoklady úspěšné prevence jakéhokoliv druhu.“

P4: „Nevím.“

P5: „Sdílená praxe, kdy se jezdí na návštěvy do jiných mateřských škol.“

P6: „Děti rády hrají námětové hry. Na doktora mají v MŠ doktorský kufřík s dětským i opravdovým materiálem a obleky. Maminky, které pracují ve zdravotnictví, nám přinesly různé ampulky, kapátka, stříkačky, které jsme využili k vytváření vitaminového elixíru, který si děti míchaly samy. Rodiče nám také zařídili návštěvu na záchrance. Paní učitelky se převlékly za sestru a s dětmi jsme si zahráli na preventivní prohlídku. Využili jsme sluchové hry (šeptání), zrakové (čtení obrázků na dálku). Lze využít oblékací panenky, improvizovali jsme s písní Pan doktor Janoušek.“

P7: „Čištění zoubků, vytváření jídelníčku dětmi, pohybové aktivity všeho druhu, účast na sportovních soutěžích, hry na školu, logopedické chvílky, prohlížení encyklopedií.“

P8: „Teď nevím.“

Shrnutí DVO5: V metodách, aktivitách a příkladech dobré praxe padaly různé návrhy, ale respondentky většinou neodlišovaly metody od aktivit a pletly je dohromady. Myslely si, že se ptám pořád na to samé, tedy opět se ukazují nepřesnosti v odborné terminologii. Některé respondentky se rozpovídaly obsáhleji, je vidět, že se s dětmi snaží pracovat opravdu svědomitě a mají různé nápady na další činnosti. Nejčastěji se objevovalo divadelní představení, sportovní, pohybové a výtvarné činnosti, námětové a prožitkové hry. Neopomíjely ani dobrý kolektiv a nadšení pro povolání a vedení dětí k pozitivnímu životu.

Závěr

Vypracování bakalářské práce bylo pro mě přínosné, dozvěděla jsem se, jak to chodí i v jiných mateřských školách v oblasti prevence. Pokud bych mohla sama zhodnotit nejslabší a nejlepší povědomí pedagoga v možnostech preventivního působení a všeobecné orientaci a přehledu, za nejlepší bych uvedla pedagožku P6 a za nejslabší pedagožku P8. Nečekala jsem, že P8 bude mít nejméně povědomí o preventivním působení, když neuběhlo moc let od skončení její vzdělávací dráhy. Ovšem vzhledem k tomu, že nemá právě kvůli jejímu věku dostatečnou praxi ve školství, se to dá očekávat.

Dle mého názoru by bylo třeba pedagogům třeba formou školení oživit pedagogickou terminologii, která se zapomíná a více se snažit zapojovat rodiny do preventivního působení, o kterém víme, že je potřeba ho konat dlouhodobě, soustavně, opakovaně a se zapojením co nejvíce osob z blízkého okolí dítěte, aby bylo úspěšné. Velmi dobrou cestou je návštěva jiných mateřských škol, ale k tomu je především potřeba chuť a vlastní ochota objevování a získávání inspirace. Sama jsem se účastnila návštěv jiných škol a je to velmi motivující a inspirující. Nové nápady ožíví práci pedagoga a brání stereotypům.

Problémy s výzkumným šetřením jsem neměla, ředitelky a učitelky školek byly velmi vstřícné a trpělivě odpovídaly na mé otázky. Doufám, že by bakalářská práce mohla pomoci i dalším pedagogům. Myslím si, že by bakalářskou práci bylo možné ještě rozšířit dále a doplnit výzkum i o rozhovory přímo s odborníky, kteří chodí do mateřských škol s nějakým programem nebo besedou. Dobrým typem by mohly být paní Lenka Kučerová a Jana Melíková z divadelního spolku JÓJO, o kterém se výzkum také zmiňoval. Jejich zaměření proti sociálně patologickým jevům v mateřské škole je jedním z pěkných příkladů preventivního působení. Dalším cílem by pro mne byl pokus o vytvoření vlastního preventivního programu pro předškolní děti.

Seznam zkratek

Apod. – A podobně

Atd. – A tak dále

CCV – Centrum celoživotního vzdělávání

ČŠI – Česká školní inspekce

MPP – Minimální preventivní program

MŠ – Mateřská škola

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NIDV – Národní institut dalšího vzdělávání

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

SPC – Speciálně pedagogické centrum

SVP – Středisko výchovné péče

ŠPP – Školní preventivní program

ŠVP – Školní vzdělávací program

Použité prameny čerpání

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina et al. *Školní zralost a její diagnostika*. 1. vydání. Praha: Raabe, 2017. 146 stran. Školní zralost; 1. ISBN 978-80-7496-319-3.

BĚLÍK, Václav. *Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-237-9.

BĚLÍK, Václav a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování žáků z pohledu pedagogů*. Vydání: první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 142 stran. ISBN 978-80-7435-726-8.

ČECH, Ondřej a ZVONÍČKOVÁ, Nicole. *Možnosti prevence rizikového chování dětí*. Vydání 1. České Budějovice: Theia - krizové centrum o.p.s., 2017. 72 stran. ISBN 978-80-904854-5-7.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

HULÍNOVÁ-MIHALCOVÁ, Ilona. *Spolupráce MŠ se školskými poradenskými zařízeními*. Poradce ředitelky mateřské školy. 2019. roč. VIII, č. 7. s. 8-13.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. 544 stran. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.

KAUFMANN-HUBER, Gertrud. *Děti potřebují rituály*. Překlad Alžběta Sirovátková. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 94 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-203-3.

KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014. 258 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4502-2.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 157 s. Recenzované monografie; 44. ISBN 978-80-7435-411-3.

LIPNICKÁ, Milena. *Poradenská činnost učitele v mateřské škole*. Vydání první. Praha: Portál, 2017. 101 stran. ISBN 978-80-262-1179-2.

MAŇÁK, Josef, ed. a ŠVEC, Vlastimil, ed. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. 78 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 1. ISBN 80-7315-078-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1996. 143 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-085-5.

MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním: projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 162 s. ISBN 978-80-262-0182-3.

- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- MIOVSKÝ, Michal et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, ©2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.
- MŠMT. Konkretizované očekávané výstupy RVP PV. *Msm.cz* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2012 [cit. 2020-01-27]. Dostupné z: <http://www.msm.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/konkretizovane-ocekavane-vystupy-rvp-pv>.
- MŠMT. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. *Msm.cz* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2018 [cit. 2020-01-14]. Dostupné z: <http://www.msm.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-od-1-1>.
- MŠMT. Strategie a koncepce MŠMT. *Msm.cz* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2013 [cit. 2019-02-07]. Dostupné z: <http://www.msm.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 181 s. ISBN 80-244-0510-5.
- NOVÁKOVÁ, Dagmar. *Zdravý způsob života a prevence závislostí pro mateřské školy a první třídy základních škol: (metodika pro pedagogy)*. 1. vyd. Praha: Filia, 1997. 44 s. Filia; sv. 3. ISBN 80-238-1005-7.
- POLÁŠKOVÁ, Lenka. *Sociálně patologické jevy a mateřská škola*. Poradce ředitelky mateřské školy. 2019. roč. VIII, č. 10. s. 22-27.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 80-7178-252-1.
- SVOBODA, Jan a JOCHMANNOVÁ, Leona. *Krizové situace výchovy a výuky*. 1. vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2015. 211 stran. ISBN 978-80-7387-935-8.
- TRUNDA, Michal. *Zákon o pedagogických pracovnících a navazující školské předpisy*. 2. vydání. Třinec: RESK, spol. s r.o., 2014. 164 stran. ISBN 978-80-87675-05-02.
- VALÍŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a BUREŠ, Miroslav. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. 456 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3357-9.
- Zdravá 5. *O projektu*. © 2019 Nadační fond Albert [online]. [cit. 2020-01-27]. Dostupné z: <https://www.zdrava5.cz/o-projektu>.

